

MODRA
OPTICA
LETO
IX

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Vladimir Bartol. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

OKTOBER

Erna Muser: Pomenki z bratom

Ferdo Godina: Minula so štiri leta

F. X. Šalda: O tako imenovani nesmrtnosti pesniškega dela

Marie Majerová: Podleski

Milena Mohoričeva: Obrobne opazke k »Vojni in miru«

Razno

POMENKI Z BRATOM

ERNA MUSER

1

Še vedno žge me tvoja bolečina
in vedno bolj, ni zanjo pozabljenja,
ko bo ugasnil zadnji hip življenja,
še le z menoj v tvoj grob se bo vrnila.

Ker tvoja, brat, je moja bolečina
in z vsakim dnem, ki težko pade name,
še lega teža mi na trudne rame,
ki tebi jih že v smrt je upognila.

Kot da se v meni tvoja bit obnavlja:
iz istih prs sva pila hrepenenje,
iz istih vso nemoč, razdvoj, trpljenje,
le jaz sem se kot ženska še rodila.

2

Kako je v tvojih šestih sten samoti,
moj mali, zdaj po dolgih dneh tišine?
Ne k soncu več, v vse temnejše globine
pogrezaš se v presnavljanja grozoti.

Votlo si v večno se temo zazrl,
dlani brezmesne križ so izpuštile,
v porog plašljivcem ustne se vkrivile,
ko zadnjo vez si z živimi razdrl.

In tesni dom vse večji ti postaja;
bo skoraj v njem prostora tudi zame,
za čas, ki vse težave mi odvzame
in v mir srce nemirno stre do kraja.

Vsa majhna, brez moči sva pot iskala,
 ti v svitu sam in jaz brez tebe sama,
 le včasih bil je tih večer med nama,
 takrat težko sva si resnico tkala.

Pa nisva prta rešnjega končala —
 z brezmejno grozo v srcu si umiral,
 v solzah brezplodnost prošlih dni odstiral —
 ni jaz, moj mali, ga ne bom dotkala.

Kot ti bom zadnjo uro zajokala:
 vsa v soncu moja pot se bo belila,
 nikdar ne bom po njej v nov svet vodila,
 ob robu, v mraku, sama bom ostala.

Zdaj nisi več moj brat, zdaj si življenje,
 vsemir si, zemlja, mati zla in dobra.
 Bojim se te in te prečudno ljubim,
 bolan je strah, bolj bolno hrepenenje.

Vse si pozabil in si ves brezčuten,
 vsemu enak in vse ti je enako.
 Prišla bom in ne bom ne mož, ne žena
 in niti človek več, kot ti brez slutenj.

Brez zlih, brez dobrih. Smrt si in življenje,
 še travica morda na svojem grobu,
 in večnost si, bojim se in te ljubim
 in bom kot ti, ko ležem v pozabljenje.

Če v meni kdaj nov človek bi nastajal,
 hotela bi te majhnega roditi,
 kjer koli srečo zate ugrabiti,
 da kdaj brez solz in groze bi odhajal.

Pa bi kot mož s prezirom se opajal,
 morda kot žena skušal pozabiti
 in v praznem siju sužnjo bol vtopiti.
 Ne, ne, ne smem in vem — ne boš me grajal.

Samo če bi borilec silen vstajal,
 s krvjo bi svojo smela te pojiti,
 vsem v srečo te na teh rokah nositi
 in srečen bi ti v borbi dan zahajal.

MINULA SO ŠTIRI LETA

FERDO GODINA

Sonce je pogledalo iznad gozdov, vas je zaživela, redke krave so se leno zibale na pašo, mnogi so šli orat, kosit, skratka, s soncem se je prebudila vas in polje. V gostem listju pa so se veselili ptički, letali so od drevesa do drevesa in se brezskrbno ljubili v visokem vejevju. Oni niso skrbeli za to, kaj bodo jedli, ne s čim se bodo oblačili, prav tako kot je to bog želel v začetku.

Pa kakor da človek ni plod božjega dela, se pehá, se kolje, preklinja vse stvarstvo in se zopet pehá. Kako je to življenje vse drugačno od naukov, vse drugačno od besed, namenjenih za čustvovanje!

Krave pa so le šle na pašo in oni kosit in orat. To se ne sme pretrgati.

Kot pri vsaki hiši, so tudi pri Domjanovih vstali . . . Mala dečka, Lajči in Gusti, sta že bila v hlevu, česala sta, si tiho kaj šepetala in opazovala cigane na gumnu, ki so še smrčali zakopani v slamo. Smrdeče cunje so bile razvlečene po gumnu, kos rjuhe je bil vržen pod milo nebo, na ciganskih kolicah, kjer je bil brus z velikim kolesom in nekaj starih dežnikov, pa so bili navešeni raztrgani suknjiči. Zakrpani piskri so bili nametani na dežnike in pod vso to ropotijo je bila mast, čebula, sol in sploh vse najpotrebnejše gospodinjske zadeve. Domjanov kužek je hodil boječ okrog, vohal cunje, si večkrat obliznil nos in zopet vohal. Nato se je zagledal v pet črnih, razkuštranih glav, ki so se videle z blazin in s slame. Potuhnul se je, stisnil rep med noge in šel pred prikletne dveri. Počasi je lajal, kot da s cigani ni prav zadovoljen.

Lajči in Gusti sta se mu iz hleva smejala, da sta se držala za trebuh. Kako jih je gledal!

Domjanova hiša je bila porinjena nekoliko iz vasi med njive. Gaj se je ni dotikal kot ostalih hiš, vendar je bil Domjanov dom ves porasel s sadnim drevjem. Ptički so tudi tu gnezdili in še celo štrki so se vsako leto valili v velikem gnezdju na dimniku. Kakšno klopotanje je bilo vsako leto. Stari predrzni norci so vlačili s travnikov kače, kušcarje in žabe vseh vrst. Krožili so visoko nad Domjanovim domom ali pa so privihrali nizko nad hišami z razprostrtimi krili k mladičem in tedaj je bil direndaj. Trgali so si kače na koščke, pokali s perutmi in se smejala v sonce.

Domjanova hiša ni bila nikoli zapuščena. Še za hišo so ob vsaki žetvi našli nekaj praznih jerebinih gnezd. Tudi cigan Baranja se je ustavil vedno tu, kadar je prišel v vas. Stara Domjanka mu je dala prenočišče, ker so se ji smilili otroci. Štiri je imel, dva fanta in dve dekleti. Najmlajša je bila stara deset, najstarejši fant pa petnajst let. Že zgodaj je umrla ciganova žena in on se ni poročil drugič. Imel je tu pa tam kakšno žensko za potrebo, prej ko je bil še mlajši, sedaj pa ne more več drugega, kot da nabrusi nož ali britev ali da zakrpa star dežnik.

Lajči in Gusti sta se smejala kužku, ga hodila gledat iz hleva k vratom, hujštrila sta ga na cigane, on pa je samo spokojno lajal in se ni premaknil od prikletnih dveri.

Če ne bi šla Lajči in Gusti na pašo, bi še s cigani imela zabavo, tako pa sta zvezala krave in sta odšla.

Preteklo zimo so preživeli tri mesce skupaj. Tudi Lajči in Gusti sta bila istih let in v zimskem času so si postali vsi najboljši prijatelji.

Takrat so se pretepali v senjaku, med kravami, si pulili lase ali pa so se igrali v poltemi, kjer so krave prijetno dihale in prebirale suho koruzišče. Zajci so skakljali pod jaslimi in oni so jih lovili. Pri neki priliki, ko so bili sila razigrani, je segel Lajči v luknjo za pobeglim zajcem. Pokleknil je, razčeperil zadnjico in porinil roko v ozko luknjo. Krava mu je šla z jezikom po glavi, a on jo je brcnil v gobec. Tudi Muc, dvanajstletna ciganka, je privihrala k njemu.

»Si ga?« je začebljala.

»Samo s prsti se ga dotikam,« je stokal on.

Gusti in ostali ciganski otroci so odvihrali iz hleva in vrata zaprli za seboj. Tako je ostal Lajči z Muc sam. Še je segal, se napenjal in pritiskal lice na zemljo. Muc pa je postala radovedna.

»Daj, bom še jaz,« je rekla poltiho.

Pokleknila je poleg njega. Umaknil se ji je ter ji pokazal, kje naj poklekne in kako se naj razčeperi, da bo imela daljšo roko. Pri njej je klečal, ji razlagal, kako naj gre z roko v levo, nato v desno mimo cementa, in še druge podrobnosti ji je povedal. Črni, razkuštrani lasje so se ji vsuli po zemlji, dihala je težko. Bila je vsa umazana, črna, le velike oči je obračala zdaj v levo zdaj v desno. On pa je imel svoj obraz čisto zraven nje, da sta dihala drug v drugega toplo sapo.

»Ne segam,« je dahnila.

»Upogni hrbet, vidiš, tako ja,« jo je popravljajl on, ji pritisnil hrbet k tlom in jo nalahno prijel okrog pasu. Duh po kravah, po koruzišču in zemlji ga je premamil, da bi jo najrajši stisnil k sebi in bi se z njo tako igral. Pa so prilomastili oni štirje tepci v hlev in so ju tako dobili. Lajči bi se najrajši vdrl v zemljo.

»Bil je na tebi kot petelin,« so se drli.

»Kot bik na kravi.«

Lajči se je nekaj nerodno izgovarjal, njej pa ni bilo nič. Samo smejala se je in otepala zemljo z obraza. Ker pa le niso hoteli nehati, jim je zabrusila:

»Razen ciganu, ne bom dala nobenemu drugemu.«

Od teh dogodkov je sedaj že preteklo nekaj mesecev, in snoči, ko so prišli cigani, so si bili otroci sila tuji.

Lajči in Gusti sta bila s kravami na kolniku. Lajči je počil z bičem, nato pa sta stopila oba na prste in gledala čez ograjo na gumno, če se je kateri cigan zbudil. Nič. Ko se ni nobeden niti premaknil, je dal roko k ustom in zavpil na dvorišče:

»Cigani, mígani,
búnbleke, pródali.«

Stekla sta za kravami in se potopila med žitom in mlado koruzo. Cigane pa je prebudilo šele visoko sonce.

Baranja je spodil otroke beračit, sam je nekaj časa brusil na gumnu, dokler se tudi ni sam izgubil v vas. Šele opoldan so se zbirali, a so zopet odšli v šumo kuhat kosilo.

Lajči je pogrešal takoj opoldan krtačo za krave. Oba bratca sta hotela s kravami na Muro, pa krtače ni bilo nikjer. Zaradi tega so se že Domjanovi pri kosilu sporekli.

»To bando mi ne vzemi več pod streho,« je vzkipel stari Domjan nad ženo. »Hudiči leni, odnašali mi bodo od hiše — sakramensko — jaz garam ves dan po soncu, oni pa gnijejo po sencah.«

Domjan sploh ni vedel, kaj bi rekel od jeze. Vsi Domjanovi so utihnili okrog mize. Zunaj pa sta mala cigana prišla po vodo. V trenutku je Domjan vstal in šel od mize. Mala cigana sta se prestrašeno spogledala, ko ju je vprašal po krtači. Kdo bi jo pa drugi vzela, če ne cigani.

Stari je zagrabil oba za lase, ju potegnil v klet in obrnil ključ. Niti domači niso tega pričakovali, kaj šele cigana. Začela sta jokati in starega prepričevati. Domjan pa je kratko končal:

»Čez pol ure bom oba ustrelil, če ne povesta za krtačo, svinji ciganski.«

Takrat sta tako milo zajokala oba cigana, da sta se vsem Domjanovim zasmilila.

»Ne straši ju, stari, otroka sta še,« je prosila Domjanka.

Domjan pa ni odnehal. Šel je, se najedel, si z nožem trebil zobe in se kregal s staro. Lajči in Gusti sta iskala krtačo in žal jima je bilo, da sta sploh kaj rekla. Saj bodo krtačo že našli. Cigana pa sta vpila drug na drugega, se jokala in le nista hotela priznati, da sta jo ukradla.

Ko je preteklo pol ure, se je Domjan mirno dvignil, vzel puško v prikleti in šel na sredo dvorišča. Prelomil je dvocevko in porinil v njo dva naboja. Vse to je delal, kot da to ni nič takega. Skozi okno, ki je bilo zamreženo zaradi vrabcev, pa sta rinila glave oba cigana. Ko sta videla, da Domjan misli resno, sta se spustila v jok in tulila, da se je slišalo daleč naokrog. Začela sta se pretepati, da so pele kose in so motike ropotale po tleh.

Domjan je videl, da le nič ne bo. Rekel je hlapcu, da bi spustil cigana na prosto.

»Spusti drugega za drugim, da bom laže zadel,« je govoril hlapec. Hlapec se je smejal, vzel ključke in odpiral vrata, zagrabil je prvega in ga vlekel na sonce.

Takrat pa se je prikazal izza vogla stari Baranja. Obstal je kot vkopan, strmel v Domjana in nato v otroka, kako ga je vlekel hlapec.

Tega Domjanovi niso nikdar pozabili. Z opletajočimi koraki je šel cigan k Domjanu, mu zagrabil za puško, ga gledal s krvavimi očmi in ni napravil iz sebe niti besede. Davil se je in lovil sapo, ko mu je Domjan iztrgal puško in se obrnil proti prikleti. Šele tedaj je prišel cigan do sape. Začel je vpiti, kot da bi mu kdo rezal kožo s telesa, krilil je z rokami in preklinjal.

Domjan je molče obesil puško na klin in se ni vrnil iz hiše. Hudiča, saj je res pretrdo prijel cigana. Skoraj mu je bilo žal. Ker pa ciganovega vpitja le ni hotelo biti konec, je ves v ognju prišel iz sobe in pokazal ciganu cesto:

»Marš!«

Še je vpil Baranja, klel po ciganski in se zgubil z dvorišča. Proti večeru je hlapec zmetal vso smrdečo ropotijo na cesto. Tudi kolica je potegnil na vratnice in jih z brusom vred prevrnil. Po brusu so se zakotalile tri crknjene kokoši in ko jih je hlapec zagledal, se je prijel za nos in stekel proti hiši. Vse je bilo razmetano ob cesti in kdor je šel na polje, je obrnil glavo v stran in pljunil.

»Zakaj ne delajo, proklete mrhe,« so govorili ljudje. Ko oni omedlevajo v vročini, rijejo in kopljejo zemljo, ti polegavajo v sencah, si kuhajo mrhovino ter se tako sočni in spočiti plodijo in skrbijo za ciganski zarod. Brenkajo na tamburice, igrajo na violine, ciganke pa posedajo okrog ognjev razkrečenih nog in golih prsi. Ni hudič, da človeka ne bi prijelo

v tem brezdelju, da ne bi poželel ženske. Pa šume in samote. Ko je človek sit in si želi samo še takega igranja, ni treba mnogo, da se rodi otrok.

Če bi se ne bila bližala nevihta, bi se cigani gotovo še ne bili vrnili po svojo ropotijo; tako pa so prišli drug za drugim in nalagali na kolica svoje stvari. Nazadnje pa se je prizibal še Baranja ves blaten in pijan. Ko je videl otroke, da nakladajo, je dvignil palico in se opotekel proti njim. Otroci pa so potegnili kolica, pobrali, kar ni šlo gori, in bežali v polje.

Tako je vsa ta procesija hitela med žita, medtem ko so se oblaki zbirali na nebu in se je bilo sonce zgubilo za šumo. Še je zbral Baranja moči, se podvival za otroki, ki so zavili na oranje in tekli po njivi. Vpili so vsi vprek, se spotoma pretepali in se potili. Sredi njive so omagali, vrgli so tovor raz sebe in pustili kolica v razgonu. Poskrili so se po koruzi in žitu in se oddahnili.

Oblaki pa so se kopičili na nebu, se prevračali, strele so švigale med njimi, da se je od časa do časa zasvetilo polje.

Baranja je sédel na kolica, vpil, žugal je s palico otrokom, ki so se čutili varne v svojih skrivališčih.

»Kje imata krtačo, svinji? Ubijem vaju jaz, to vama povem. Prodala sta jo že, kaj, prasici?« se je drl cigan na kolicah.

Nevihta pa se je le bližala. Oblaki so bili čisto nizko; v daljavi so se videli prav tako, kot bi se dotikali žita. Eno samo morje je bila ravnina in tam iz nizkega jelševja se je svetil beli zvonik čerensovske cerkve. Mrak je vidno padal, bliski so se množili, cigani pa so se še vedno pripravili.

V cerkvi in v vseh vaških kapelicah je zazvonilo. Križali so oblake, kajti kmetje so se bali toče. Odleglo jim je, kadar so zaslišali zvonove. Obljubljali so ob takih prilikah zvonarjem zrnje, Mariji pomočnici denar, k svetemu Donatu pa so goreče molili. Če je vsekala toča, so na vse prejšnje pozabili, če pa ni, pa se je tu in tam kateri spomnil obljube ter obiskal z darovi zvonarje ali Marijo pomočnico.

Ko je Baranja zaslišal zvon, se je odkril, pogledal v nebo, naredil križ in se zopet pokrnil.

»To molim jaz,« se je v pijanosti slinil.

Sém po polju se je bližal vihar, žito in koruza sta valovila, drevje, ki se je videlo iz vasi, se je pripogibalo do tal. Mali cigani so pogledali v nebo. Nevihta bo vsak čas tu. Noč se je že naredila. Ozračje je postalo suho in soparno, da je človeka kar dušilo. Nekaj jerebic je hitelo preko oranja in v polju se je oglašala nočna ptica.

Zabliskalo se je, kot da bi se zažgala vsa zemlja. Otroci so se stisnili drug k drugemu in čakali, kdaj bo priletela strela.

Stari Baranja pa se je postavil na kolicah na vse štiri in dvigal zadnjico proti nebu. Zanašalo ga je zdaj na eno, zdaj na drugo stran, on se je pa le opiral in se ponujal oblakom.

»Na, trešči vrag, če hočeš, trešči.«

Otroci so se zasmejali očetu, kako se je šalil z bogom, in ko se je drugič zabliskalo, se je Baranja lepo videl pri nebeški svetlobi.

Starec se je zmučil. Napil se je, jeza in hoja sta ga utrudili, da je začel pojemati. Prijetno so mu udarile prve kaplje v obraz, ko se je zgrudil. Sladko je zaspal in se ni več nikomur ponujal.

Otroci so se priplazili bliže, odvezali blazine in se potegnili pod kolica. Tudi očeta so pokrili z blazinami in z raztrganimi plahdami.

Plohe so se vrstile, grmelo je in se bliskalo, kakor da bi se bližal sodni dan. Bog je poslal blagodejno vlago, bodisi zaradi vneme zvonarjev ali pa na priprošjo Marije pomočnice. Nekaj je moralo biti, toča namreč ni udarila in silje ni leglo.

Otroci pod kolicami dolgo niso zaspali. Mrzle kaplje so jim padale v obraz in sčasoma jim je voda prišla do kože. Premočeni so bili. Kaj ne bi, ko pa je lilo kot iz škafa, kolica pa tudi niso bila nobena prava streha.

Veter je pihal in nosil dež, da so pokale kaplje po koruznih listih. Zajci so se poskrili po luknjah, jerebice so se mokre plazile ob mejah in iskale zavetja. Škorci, prepelice, vrabci, vse to je utihnilo, vse se je poskrilo in zemlja je bila prazna, kakor da ni bilo nikdar na njej ničesar živega.

Vsak hip je v dežju posvetil blisk na cigane, ki so ostali čez noč na polju. Mali so se stiskali pod blazinami in poslušali, kako jim teče voda po telesih. Počasi so jim tekle mrzle kaplje po nogah, po hrbtih in povsod, kjer je prodrla voda.

Pozno v noč je nehal dež. Nebo se je umirilo in mir je zavladal nad poljem. Trudni so zaspali cigani na mokri zemlji. In tako je minula noč.

Domjanovi so kmalu pozabili na te dogodke in če se je kdo spomnil, so se samo smejali, le Domjan je bil čemerren. Čim bolj pa so potekali dnevi proti jeseni, tem redkeje se je dogajalo to. V pozni jeseni, ko so Domjanovi žagali velike hlode, ki so bili sklajeni ob cesti, se je razvozlala ona stvar s cigani. Pod drvi so na kužkovem ležišču našli pogrešano krtačo.

*

Minula so štiri leta. Bila je zima takrat.

Gaganje divjih gosi je motilo najlepšo zimsko harmonijo na vasi. Hiše so sedele globoko v snegu, iz dimnikov se je kadilo, lajanje psov se je izgubljal v temi in posamezni človeški glasovi so se slišali zdaj pa zdaj. Rdeča svetloba se je sipala iz nizkih oken in barvala sneg.

Še je kdo zajemal vodo ali zapiral hlev in pogledoval proti nebu. Topla sapa je prihajala od juga, gori v zraku pa so se slišala krila divjih ptic. Niso jih videli, kajti bile so previsoko. Le, »ga, ga,« se je slišalo iz zraka. Skupina za skupino je rezala zrak.

Ti večeri so bili najlepši. Hiteli so povsod z večerjo, se hitro porazdelili za lupanje bučnega semena in se tu in tam kratko sporekli.

»K Šernekovim ne grem zaradi stare.«

»Jaz pa k Balgačevim ne, tam lupijo do dvanajstih.«

Kmalu so se razgubili, ugašali luči, le tam, kjer so lupili, se je svetilo. Tudi pri Domjanovih so bila razsvetljena okna. Lupili so. Lupači so kapali v sobo zdaj eden, zdaj dva. Vsak, ki je vstopil, je ponovil ono o goseh.

»Balaton je zamrznil, kmalu pritisne zima.«

»Jezuš, pa mi nimamo drv.«

»Mi pa ničesar za v lonec.«

Tako se je slišalo vse vprek, šalili so se iz trpljenja in se dobro počutili v sobi.

»Če je zamrznil Balaton, se bojim, da tudi vso Muro stisne,« je nadaljeval Domjan.

Prišel je zopet lupač. Ta je omenil, da je nekaj divjih gosi ubil v Lendavi električni tok, ker so se opletale okrog električne svetilke. Vse je prevzel čuden strah pred zimo, ki se je bližala od severa.

»Uboge živali.«

»Samo da ostane drevje zdravo,« si je želel Domjan in šel pogledat gosi.

Kaj, če jim bo vzela zima drevje, suša letino, kaj potem? Davek se ne bo zmanjšal. Lahko je onim, ki se ne bojijo ne sonca, ne toče ne ničesar. Ti molijo boga v miru in spokojno.

Škoda, zakaj še zmeraj ne molijo ljudje sonca, oblakov, lune in zemlje. Za kmete bi bilo to kar prav. Od tega bi vsaj kaj imeli. Soncu bi kaj darovali, pa mesecu ali pa Muri, da jih ne bi vsako leto poplavljala. Gotovo bi se posrečilo včasih, da bi se teh ljudi kateri izmed bogov usmilil. Bi se, gotovo. Mura se bi, ona je drugače dobra. Saj pere preproste ljudi, njihove krave in kobile, in odnaša ves smrad, ki se nabira po vaseh. Mura bi bila res dobra boginja. Lahko bi jo krstili za hčerko sonca. Saj za versko čustvovanje je vsak božji rodovnik dober, čeprav je še tako zamotan.

Onega boga, ki ga živ krst ne razume in ne ve za njega, pa bi pustili vsem učenjakom na svetu. Vsem onim bi se prepustil ta bog, katerim se ni treba bati ne dežja in ne toče.

Domjan je zaprl vrata z občutkom, ki ga ima človek, kadar pričakuje kaj neprijetnega. Prisluhnil je divjim gosem. Res. Bile so nekje nad Muro in so se oglašale v gostih presledkih.

V tistem trenutku je Domjan osupnil. Dve sklonjeni postavi sta se mu bližale preko dvorišča.

»Dober večer,« je pozdravil eden od neznancev, drugi pa je molče stal sredi dvorišča.

»Bog daj,« je odgovoril Domjan.

Spoznal je Domjan ciganko, Baranjevo hčerko. V prvem trenutku ga je spreletel srd, nato pa ga je obdalo toplo čustvo. Vendar so prišli po štirih letih, skesani in upognjenih hrbtov. Štiri leta — dolga doba. In oni se med tem časom niso približali Domjanovi hiši niti od daleč. Če so obiskali vas, niso nikdar zavili sém v polje.

»Oče ne more dalje, pri vas bi prespala,« je prosila ciganka.

»Kje pa so drugi, saj vas je bilo več!«

»Poženili so se, jaz sem sama ostala.«

»Ti si Muc?«

»Da.«

Poznal jih je Domjan kot svoje otroke. Pa pridejo nerodnosti in se človek spozabi. Domjanu je bilo žal. Saj so cigani tudi ljudje in takrat je oba otroka res pretrdo prijel. Kaj bi on rekel, če bi kdo tako hotel Lajčija in Gustija?

Stari Baranja je še vedno stal sredi dvorišča v snegu. Bil je brez brusa, brez vsega, le mala culica mu je sedela na upognjenem hrbtu. Da, vsak postaja star, če tudi živi ptičje življenje.

»Lahko spita,« je menil Domjan in pokazal na hlev.

Pri Domjanovih so se začudili, da je Baranja vendar prišel. Smejali so se vedno, ko so govorili o prepiru in krtači. Domjana pa je bolelo, čeprav so cigani cigani.

»V zimi ne bi bil rad cigan,« je nanesel pogovor okrog mize pri Domjanovih in lupači so o tem govorili.

»Poleti pa bi poležaval po sencah in bi se hranil z mrhovino,« so se med seboj šalili.

»Saj niso za drugo na svetu, kot da se plodijo,« je pripomnil Salajko, ki ni mogel ciganov.

»Baranja je pa revež, brez žene je in otroke ima,« je nekdo oponesel Salajku, ki je vrtel pipico v ustih in je pljuval na pod med luščine.

»Kaj bi, prokleta, dela naj, kot jaz delam, pa ne bo bežal pred mrazom kot divje gosi. Nikdar še ni prijel ne za plug in ne za brano. Pečene ptice mu ne bodo v usta letele. — Jaz naj mu dam zelje, sol, kis, zabelo, ko se nadelam! On pa pride krmežljav od spanja in zmučen od bagzivanja. — Postrelil bi jih, kot si jih ti hotel nekoč, Domjan,« je srdito končal Salajko in enakomerno metal olupljeno seme na mizo na kup, vrhu katerega je bila spletena košarica. Otroci so se muzali zaradi besede, ostali pa so se smejali Salajku.

Ko pa je Domjan rekel Lajčiju, da naj postelje ciganu in ciganki v senjaku, ker je listje mrzlo, je vse spreletelo toplo čustvo.

Lajči je bil že vzrasel fant in pognali so mu že prvi brki.

V hlevu je bila tema in vse je utihnilo, ko je Lajči odprl in zaprl vrata ter iskal po žepih vžigalice. Niti kobili se nista premaknili niti bikeci, ki so bili privezani poleg njiju.

Ko je Lajči prižgal luč, je preletel z očmi listje, na katerem je ležal Baranja. Poleg njega je sedela Muc.

Lajči je vztrepetal. Kakšna je! Robec je imela na glavi in izpod njega so gledali črni lasje. Lica napeta, usta sočna, čisto drugačna je bila pred štirimi leti.

Baranja pa je ležal vznak, oblečen in obut. Samo oči je odprl, ko je začutil luč, nato pa je zaprl veke, kot da bi hotel spati.

»V senjak lahko gresta, seno je toplejše,« je rekel Lajči.

Muc pa je potegnila blazino čez očeta in mu ni ničesar odgovorila.

»Dobro je tu,« je zaječal stari in Lajči je vedel, da nekaj ni v redu.

»Je bolan?« vpraša tiho Lajči.

»Mhm,« pritrdi Muc.

Muc je sezula očetu čevlje in mu začela slačiti obleko. Lajči je nehote pokleknil poleg nje. Prav tako sta bila kot nekoč, ko sta lovila zajca. Pa zdaj sta si tuja. Prepad je čutil Lajči med njo in seboj, prepad, ki je nastal bog ve zakaj. Podprl je ciganu rame in se dotaknil Muc. Vztrepetal je. Ženska je postala Muc, ženska z vso mehko in s tajinstveno močjo, ki premaguje moške z nepremagljivo silo. Ne bi se dotaknil Lajči niti cigana niti vse te navlake, ki je bila razvlečena po listju in na kateri je klečal. Pa to mu ni bilo nič. Ko se je Muc nagnila, da bi potegnila izpod očeta suknjič, je Lajči še bolj podprl cigana, da je imel Muc čisto pri sebi.

Začutil je, kako se ga je dotaknila s prsi in še lice je pritisnila na njegovo prgišče. Vse bi dal takrat Lajči, da bi bil kje z Muc sam, da bi jo objel in bi je ne izpustil dolgo, dolgo.

Pride človeku, da bi pozabil vse in bi se najrajši skrnil pred svetom ter bi živel lépo in brezskrbno življenje. Nič skrbi, nič težav, samo ljubil bi in bi se umaknil vsemu. Kako ona kipi, vsak gib ji razkriva toliko strasti in mehko, da bi moral imeti človek kamen namesto srca, da bi jo gledal ravnodušno. Muc, Muc! Ženska je postala od takrat, prsi so ji kipele in Lajči jo je pozelel.

Kobili sta se prestopljali, bikeci so vstali in se ozirali na one tri na listju. Ciganovo ječanje pa je bilo vedno pogostejše in močnejše. Lajči je dal kobilam na noč, Baranja pa je nekaj govoril hčerki.

»Kaj pa je?« je vprašal Lajči.

»Nekaj toplega prosi, lačen je,« je dahnila ciganka in sram jo je bilo. Čudno. Sklonila je glavo in ni ničesar prosila. Kakor da bi vedela, da se podi med njima nekaj posebnega.

Lajči je hitel v sobo in je povedal, da s starim nekaj ni v redu. Lupači so utihnili, se spogledali, le Salajko je pripomnil:

»Naj samo crkne stari, saj itak ni za noben hasek na svetu.«

Lajči pa je rekel materi, da naj dá ciganu kaj toplega, ker je staremu slabo. Rad bi mu podvoril že zaradi Muc.

»Ja, kaj mu naj dam zdaj?«

»Vsaj mleko segrejte!«

Stara Domjanka je šla v kuhinjo, Domjan in Lajči v hlev, lupači pa so takoj prišli zopet na drugo stvar, se smejali in se šengarili. Vse je šlo v redu, dokler se ni vrnil Domjan z resnim obrazom in sédel za peč.

»No, Domjan,« se je spomnil Salajko. »Bomo imeli sedmino?«

»Ne vem, če ne. Slabo je s ciganom,« je pripomnil resno Domjan. Za Baranjo mu je bilo žal, čeprav drugih ciganov tudi on ni mogel. Na njega se je bil privadil.

Lupači so se razmikali od mize, zdaj eden zdaj drugi, in se zopet tihi vračali iz hleva. Le tu in tam je omenil kateri, da je Kelenčev Januš ustrelil šest gosi, Balažic tri in da so nekje v bližini potegnili utopljenca iz Mure. Nato so začeli z zgodbami o strahovih ter si živo opisovali mrtvece, ki so se vračali iz onega sveta. Še Salajko, ki ni bil praznoveren, je prislunil od časa do časa, stisnil pipico, pogledal pripovedujočega in bil zadovoljen. Boljše so te neumnosti, kot pa one o ciganih. Vse te mrtve, ki so se vračali, je spravila na oni svet jetika, prehlad, preperel tram, bedno življenje ali starost. V delu so se rodili, v delu umirali.

Raščanova je pripovedovala s tresočim glasom in vesela je bila, da so jo vsi poslušali. Ona je služila v mladih letih nekje na Štajerskem. V vročih poletnih nočeh sta gospodar in gospodinja spala na hlevu v senu, ker je bila nizka hiša prevroča. Tako se je zgodilo nekega večera, ko sta bila že na senu, da sta dolgo kramljala o gospodarstvu in družini. Žena je nato trudna zaspala, mož pa je še vlekel iz pipe in bdel, ker se je bal, da ne bi zanetil ognja.

Ko tako leži vznak in spokojno kadi ter zre skozi odprtino v zvezdnato nebo, zasliši, da je nekdo stopil spodaj na klin in da počasi leze na hlev. Postal je pozoren in ni vedel, kdo naj bi prihajal. Med tem pa se prikaže glava, nato rama, nato telo, vse zavito v belo rjuho.

Gospodar je zaslutil, da mora to biti prikazen. Stisnil je pipo z zobmi, ker je mislil, da sanja.

Pa ni. Pripri je veke in nepremično ležal, da ne bi zbudil žene. Oni na lestvici pa je prišel na seno, šel po tistem h gospodinji in ji pogledal v obraz. Od nje pa se je obrnil in šel k njemu ter ga z mrzlo roko prijel za palec na roki.

»Ferenc, spiš?«

Gospodar je odprl oči. Mraz ga je stresel po telesu in vsi lasje so se mu dvignili na glavi. Spoznal je svojega očeta, ki je pred nekaj meseci umrl.

»Ne boj se me! Ne bom ti ničesar storil. Kadiš in spiš, Ferenc, to ne smeš, zažgal boš.«

Gospodar pa le ni mogel spraviti iz sebe besede. Ko je oče videl, da se ga je sin prestrašil, je mirno nadaljeval:

»Ne boj se me, saj bi se ti včeraj prikazal, ko sta s sosedom lovila tele v ogradu. Pa bi se me takrat preveč prestrašil. Ferenc, prosim te, daj pri svetem Bolfenku za tri maše. V vicah sem in neznosno trpljenje mi je naložil bog za grehe. Tri maše pri svetem Bolfenku me bodo rešile... Mene pa ne bo nikdar več.«

Mrtvi je izginil, takoj zjutraj pa je morala Roščanova k Bolfenku in od takrat je imel gospodar mir pred mrtvim očetom.

Raščanova je končala. Vsi so si v mislih predstavljali, kako leži štajerc in kako je prišel po lestvici mrtvec. V teh dušah je bila domišljija tako bujna, da so se nekateri tresli in se ozirali na zastrta okna.

V tistem trenutku so se vsi zbal za cigana. Kaj, če bi umrl in bi stopil pred boga, ko bi imel grehe na svoji duši. Grozno je trpljenje na onem svetu. Jok, škripanje z zobmi in to bi se zgodilo tako rekoč pred njihovimi očmi. Razen Salajka in Domjana še ni bil nihče pri človeku, ki bi umiral.

Kako je človeško življenje polno skrivnosti in tajnosti. Umreti! Ali more človek sploh dojeti vso grozo, vse ono, čemur se pravi »smrt«? Milijoni in milijoni vernih in nevernih umirajo s strahom ter prestopajo prag življenja z upanjem ali brez upanja v posmrtnost. Vseeno! Smrt je zadnji in največji dogodek, ki ga more človek doživeti na svoji poti. Siromaki, bogati, siti, sestradani in trpeči, vsi se s strastjo oklepajo samo enega: »Še živeti!«

Če bi človek z resnično zavestjo pomislil na grozni trenutek, ne bi več moril, ne bi kradel, ne bi pil kri tisočem in tisočem bednih, ki si ne morejo pomagati.

V tistih nočeh, ko so bili tako stisnjeni po toplih sobah in si kramljali mnogo stvari, se predajali domišljiji, prisluškovali gaganju divjih gosi ter zamolklemu lajanju psov, takrat so si zaželeli, da bi bil svet drugačen. Manj trpljenja, manj sovraštva, nič preliivanja krvi in nič laži.

Preprosti so bili ti ljudje, a so vendar razumeli vso tragiko svojega časa.

Le smrti niso razumeli, kot je ne razume nihče na svetu. Kdo pa je, ki se smrti ne boji? Vsak trepetal pred njo, če je tudi ves svoj živ dan govoril o njej. Ne, ne! Vsi smo ljudje, vsi imamo iste skrivnosti, vsi iste gorbe. Ni bilo in ne bo človeka, ki bi le za korak prodril v »onostranstvo«. Zato se pa lahko pripovedujejo poljubne bajke in se klepetajo o tem prav tako, kot je klepetala Raščanova o mrtvem očetu svojega nekdanjega gospodarja.

Ko so že govorili o mnogih stvareh, se prepirali in se smejali, je prišla Domjanka vsa iz sebe v sobo.

»Cigan umira!«

Umira. Jezuš križani! Vsem je zastala sapa. Otroci so začeli jokati, Raščanova pa je brbrala molitev.

»Saj še menda ni taka reč, peš je prišel,« je menil Domjan in gledal ženo. Na glas se mu je pa poznalo, da ga je zadelo.

»Res, prej mu je zaprlo sapo, pa smo mislili, da bo umrl — svečo bom prinesla,« je pretrgano govorila.

Vsi so vstajali od mize, brez reda sipali luščine na pod in hiteli v hlev.

Muc je klečala pri očetu in držala krožnik kadeče se juhe. Jok se ji je trgal iz prsi. Baranja pa je ležal vznak, imel odprta usta in globoko hropel. Nekaj nerazločnega je govoril in lovil sapo. Star je bil Baranja in večna cesta ga je sedaj zavrgla. Ne zmore je več. Pa štirje so, ki so ostali in ki so se spet zagrizli v šume in polja.

Domjan je stopil k njemu, ostali pa so v krogu molili žalostni del svetega rožnega venca. Tudi Salajko je stal nekje v ozadju in tu pa tam zabrundal kako zdravo Marijo. Dobri so ti ljudje.

Molili so ter stezali vratove nad listnato ležišče, kjer se je v vročini in v bolečinah zvijal starec. Petrolejka, ki je gorela na praznih jasliah, prepredenih s pajčevinami, je medlo obsevala prestrašene obraze. Kobile so počasi mikale seno iz lestvic in frkale od prijetnega občutka. Biki so se lizali in se čudili ljudem.

Cigana je spet dušilo. Meglene oči je uprl v strop, odprl je usta, kot da bi hotel vsrkati v sebe ves zrak, ki je bil v hlevu. Sijal je od potu.

»Jezuš, umira,« je šlo od ust do ust in Salajko je spodil otroke, ki so se lovili za starejše.

Muc si je trgala obleko in ko je videla očetove muke, se je zgrabila za deske na senjaku, tolkla po njih in enakomerno vpila:

»Ne tata, ne tata.«

Vse navzočne je spravila v jok. Stari Domjan je jokal kot malo dete. Očital si je, da je tudi on pripomogel k ciganovi smrti. Vse bi dal, samo da bi cigan ozdravel in se ne bi tako mučil.

Cigan pa je spet vdihnil sapo in bilo mu je bolje. To se je nekolikokrat ponovilo, ljudje pa so se drug za drugim izgubliali iz hleva. Bilo je okrog polnoči. Vreme se je spremenilo in mraz je pritisnil, da so se ljudje zavijali na ozki sneženi stezi.

Ugibali so o Baranji, mu privoščili, da bi še živel, ter govorili dobro o njegovih otrokih. Zapustili so ga. Nič za to. Vsi otroci zapuščajo svoje starše, tako je zapoved nepostavljenih zakonov. Tudi Muc ga je že zapustila, pa se je zatekla zopet k očetu trudna od ljubezni.

V hlevu so ostali Domjan, Salajko in Lajči. Odeli so cigana, nato so sedli in tiho modrovali dolgo v noč. Muc je vsa zmučena legla v senjak in zaspala. Spala je nemirno, govorila po cigansko, vpila, nato se pa zopet umirila.

Lajči jo je na skrivaj opazoval. Smilila se mu je, a postajala je pri medli svetlobi vedno bolj ljubka. Ko je imela nemirne sanje, se ji je zgubalo čelo, usta je našobila in zdelo se je, kot da se hoče vsak čas dvigniti. Močno mlado telo je ležalo v senu v vsej svoji mikavnosti in lepoti. Nato se ji je čelo zjasnilo, pokazala je bele zobe in šepetala nekaj lepega.

Pustili so jo, tiho govorili in pazili na vsak gib bolnega cigana, kateremu ni bilo več pomoči. Še zbudili je niso, ko je starec v zgodnjih jutranjih urah izdihnil. Zakaj?! Pomagati mu itak ni bilo mogoče, kajti pljučnica je stisnila starca, ki je bil ves onemogel.

Ko se je Muc zbudila, je bil njen oče že pokrit z belo rjuho in je ležal nepremično z zaprtimi očmi. Vsem, ki so se zbrali pri mrtvem ciganu, je zaprlo sapo. Muc se je vrgla na očeta, ga vzdigovala, mu odpirala oči in ga klicala s takim ognjem, da so začeli ljudje glasno jokati. Ker se pa cigan le ni premaknil, je zgrabila culo in odhitela

v mrzlo jutro. Škalile¹ so se ji noge, hropla je in glasno jokala v zasneženem mrtvem polju.

Lajči se je umaknil na sámo, gledal je za njo, kako je izginjala v jutranji megli. Sirota. Srce se mu je trgalo.

Mrtvega cigana so odnesli v kapuro² na cinturi³, kjer je ležal do pokopa.

Minul je prvi dan, nato drugi in cigana so pokopali v zamrznjeno zemljo, potem ko ni bilo ne duha ne sluha o otrokih.

Že so mislili, da bodo o ciganovi smrti govorili samo še nekaj časa in se bo nato vse pozabilo. Pa ni bilo tako, kajti popoldne tretjega dne so se vrnili Baranjevi otroci. Spraševali so po svojem očetu in ko so našli njegov grob, so vsi v en glas zajokali, da se je slišalo v vas. Ljudje so prisluhnili, psi so lajali in tako se je vas zopet razgibala. Na večer pa so zavili cigani preko polja k Domjanovim.

Domjanka je dala vsem večerjo, kar ni bila nikjer navada. Ko so cigani sedeli po listju, zakopani v umazane blazine in molče jedli toplo hrano, so prihajali Domjanovi drug za drugim v hlev.

»Nič, bo še vse dobro,« jih je tolažila Domjanka. »Pa otroke imata vidva?« je vprašala mlada cigana. »In to so žene?«

Pritrdila sta in pokazala vsak svojo. Vsaka je imela otroka, ki sta se vsesala v gola prsa svojih mater.

Tudi Ana, najmlajša, je bila poročena. Vsi so bili pač ciganski zakonci.

»In Muc?« je radovedno vprašala Domjanka. V Lajčiju je vztrepotalo. Tiho upanje se mu je rodilo v tistem trenutku. Čemu! Saj je ne bo poročil, nikdar je ne bo imel. Pa vendar. Človek zahrepeni mnogokrat po nečem, kar je neumno in nemogoče. In v tistem trenutku Lajči nikomur ne bi privoščil Muc.

»Muc.«

Ona pa se je obrnila v blazino in zajokala.

»Dete bo imela, z njim se pa ne marata več,« je pripovedovala Ana.

Cigani so molčali, Domjanovi pa so bili prepadeni. Kako čudovito je cigansko življenje. Toliko lepote, a tudi toliko trpljenja in žalosti.

Lajčiju se je stemnilo pred očmi. Podrla se mu je v trenutku stavba, zgrajena v oblake. Srce mu je bilo, Muc pa je pretresljivo jokala. Ne, ne. Saj ni mogoče, da bi ne uživala vsega tistega, kar ji nudi življenje v svobodi. Neumno je mislil prej. Kdo bi se ne dotaknil tega bitja, kipečega od strasti. Njene oči, usta, prsi, vse telo, vse je izražalo eno samo željo po uživanju. Muc, Muc!

Rodila bo! Nima ne ljubimca, ne očeta, le otroka nosi pod srcem.

Mrzla noč je objela polja in vas. Zdelo se je, da divje gosi pojejo mrtvaško pesem. Vsak, ki jih je slišal, se je zgrozil in se zaprl v hišo. Duh mrtvega cigana je lebdel nad vasjo in ljudje so šepetali o njem ter se ozirali v tajinstveno drevje, ki je bilo obloženo s snegom. Pri vsaki hiši so ga pričakovali, da bo premaknil stol ali bo ustavil uro. Noč pa je bila tiha in duh ciganov je miroval in ni nadlegoval ljudi.

Jutro je vzelo cigane in ko so Domjanovi vstali, jih ni bilo več. Le na vratih, ki so bile obložene z debelim ivjem, se je poznalo par prijemov, kako so jih odpirali. Gotovo so odšli v šume ali na polja sklonjenih glav in z bolečino v srcih, kajti vedeli so, da ne bo starega Baranje nikdar več med njimi.

¹ drsim. ² mrtvašnica. ³ pokopališče.

O TAKO IMENOVANI NESMRTNOSTI PESNIŠKEGA DELA

F. X. ŠALDA

(Nadaljevanje)

»Aristotel in drugi stari pisatelji,« piše Bérard, »so neprestano opozarjali na dramatični značaj našega teksta; Homer jim ni bil nič drugega kakor Ajshilov, Sofoklejev in Evripidov predhodnik. Seveda se moramo v svoji notranjosti boriti z vsemi nauki in predsodki svoje slovstvene izobrazbe, če hočemo spoznati, da se je atenska tragedija skladno razvila iz Homerjevega epa in da sta si po naravi oba istovetna. Ep je drama v heksametru, v kateri govori en sam recitator, tragedija pa je drama v različnih merah, v kateri govori eden, potem dva, pozneje pa še več recitatorjev.« Pravi, da med Enejido in homersko pesnitvijo ni nikake sorodnosti. Vergilova pesnitev, pravi, je namenjena čitalčevemu očesu, Homer pa je *odersko delo*, ki se obrača k ušesom poslušalca . . . Celo zbor je našel Bérard v Odiseji.

Abbé Dubos, nota bene — znamenit in novotarski francoski estetik osemnajstega stoletja, je nepomembne verze abbéja Chaulieja povzdigoval do neba in jih cenil višje od Tizianovih slik; sodil je, da jih bodo preživeli. Kdo jih danes čita? Kdo pozna vsaj po imenu tega rimača?

Angleškega meščansko moralističnega romanopisca Richardsona so v osemnajstem stoletju postavljali nad Homerja in nad Shakespearea. »*Unsterblich ist Homer, unsterblicher bei Christen der Britte Richardson*,«* poje Gellert. Kdo ga danes čita?

A Richardson je še velikan v primeri z omladnim, maniriranim in osladnim švicarskim idilikom žepnega formata Gessnerjem. In vendar ga je v osemnajstem stoletju tak drzen in prevraten kritik kakor je bil Diderot postavljaj v vrsto s Homerjem in Shakespearejem . . .

A seveda tudi narobe: ko je izšel Manzonijev roman »*I promessi sposi*«, ga v Italiji niti pes ni povohal. Šele Goethejevo občudovanje je utemeljilo njegovo slavo in povzročilo, da je bil postavljen, če že ne na mesto, ki mu je pripadalo od vsega početka, pa vsaj na ogled, od koder je potem na to mesto prišel.

Takih zmot kar mrgoli v slovstveni zgodovini; z njimi bi lahko napolnil nekoliko strani.

Anatol France ima res precej prav, ko priporoča kar največjo skepslo glede na literarno kritične in estetske sodbe. Treba bi jih bilo vedno znova in znova preizkušati; in važnejši kakor *consensus sapientium*, zbor strokovnjakov, bi moral biti kritični intelekt *poedinca*, ki z dokazi podpira svoje posebne trditve. Ne samo dobra pesem, tudi dobra kritika je vselej delo iniciativnega duha, odkrivača in iznajditelja v svojem področju, ki edini vidi tam, kjer so drugi udarjeni s slepoto. Nič ne nagiba k zmoti bolj kakor vrsta tako imenovanih modrecev, če pridejo na sestanek ali zborovanje. Na zborovanju poneumnijo navadno tudi tisti, ki so sicer sami po sebi in kot zasebniki znosni . . .

In še nekaj: posebno previdni in nezaupni moramo biti nasproti sodbam strokovnjakov, uradnih akademskih in katedrskih dostojan-

* Nesmrten je Homer, še bolj nesmrten je pri kristjanih Britanec Richardson.

stvenikov. Zakaj? Zato, ker so ti ljudje navadno, kakor bi rekel Ruskin, nabrekli zaradi znanja, ki jih napihuje; ker človek lahko veliko *zna*, a pri tem ničesar ne *ve* in ničesar ne *razume*; ker si ti ljudje navadno domišljujejo, da so s tem, ker so bili imenovani na kak položaj, dobili tudi razum in so v estetskih sodbah strašno lahkomiseln in debele kože. So neumnosti, ki jih more zagrešiti prav za prav samo tako imenovani strokovnjak; preprost človek zdravega razuma se jim izogne. Nekoč sem bral zbirko neumnosti, ki so jih o *živi* nemški poeziji izrekli živeči nemški literarni zgodovinarji; to je bila krasna razstava kvedrovcev. Ali bi bilo v takem primeru pri nas kaj boljše? Ali bi se ne prikazali sem pa tja celo eksemplarji v štibalah?

In vendar ima Anatol France prav samo do neke določene mere; glede na ljudi, ki so *zares* veliki, glede na *celotno* razvojno linijo mislim, da nima prav. Nemogoče je za dolgo dobo napihovati ničlo za veleum in velikega ustvarjalca je nemogoče za dolgo dobo izključiti iz življenjskega literarnega toka. Pride trenutek, ko ga svet in življenje nujno *potrebujeta* na svoji poti; odkrijejo ga izpod blata in prahu, ki ga je do tedaj pokrival. *Ronsard* je zatonil po svoji smrti v popolno pozabo. *Sainte-Beuve* ga je spet dvignil iz nje, ker ga je bilo *treba* porajajoči se francoski romantični liriki (pred njim so deloma obudili njegov spomin že nekateri preromantiki, ker so prav tako slutili ta njegov pomen). Stendhal je bil ob svoji smrti tako neznan, da časopisi niti njegovega imena niso znali pravilno natisniti; komaj trije ali štirje pisatelji so šli za njegovo krsto... Videti je bilo, da je z njegovim truplom pokopan tudi sleherni spomin nanj. A porajal se je realizem; porajal se je psihološko analitični roman. In pri tem porodu ga je bilo neizogibno *treba*. Zato ga je izkopal iz groba Taine, zato dvigata njegov kult Bourget in Barrès. Slična je usoda našega *Máche*. Ko je umrl, je njegova zvezda prej mežikala in tlela kakor gorela; šele dosti pozneje je zažarela, v polni svetlobi. V Italiji je v naši dobi odkril *Croce* svojega velikega predhodnika iz osemnajstega stoletja *Giambattista Vica*; od tega časa je v zgodovini svetovne filozofije postavljen na svoje pravo mesto; opozoril je tudi na polpozabljenega romantičnega zgodovinarja *Francesca de Sanctis*. Zakaj? Ker mu je izkopavanje starin priljubljen šport? Niti malo ne. Obeh je bilo *zares treba*, da se je mogla italijanska kritika in estetika v določenem trenutku razvijati...

Znova in znova podčrtavam besedo: *treba*. Edina živa nesmrtnost je samo ta in nobena druga. Delo, ki še danes učinkuje, ki še danes prispeva k novemu ustvarjanju, ki je še danes kvas in spodbuda živega ustvarjanja, samo tako delo živi. Vsa ostala tako imenovana nesmrtnost je smo prazna papirnata dekoracija, nesramna akademska burka, prava žalitev javne morale, in ljudi, ki jo uganjajo, bi bilo *treba* zato policijsko kaznovati.

*

Proti tako imenovani slavi in nesmrtnosti pa govori še en globok argument, globlji od skepse Anatora Francea, ker zadeva moralno jedro stvari: to je Leopardijev pesimistični argument. Leopardi ni cenil slave, ker je menil, da se v njenem začetku skriva vedno *samohvala*; ta je vir in pogoj sleherne slave. Če bi avtor, pravi veliki italijanski pesimist, v tej ali oni, čeprav najdiskretnejši obliki ne pohvalil sam svojega dela, če bi o njegovi vrednosti ne prepričal svojega zaupnega prijatelja ali pa

več svojih prijateljev, bi delo gotovo propadlo. Ali z drugimi besedami: *slavi je potrebna avtorjeva režija* in se že zato zdi Leopardiju nemoralna in ničeva.

Nedvomno je Leopardi pogledal zelo globoko. Najbučnejšo in neposredno slavo so si, menim, pridobila samo dela, ki so jih demonstrativno dvignili na rame avtorjevi prijatelji in sobojevniki, člani iste šole, istega kroga ali iste skupine, predstavniki iste smeri in istih teženj. Delom posebno skromnih samotarjev, *outsiderjev*, se je vedno slabo godilo — preko njih gre človeštvo rado kakor preko zasebnih katastrof na dnevni red. Najbučnejši so gotovo uspehi *literarne politike* v tej ali oni obliki. Razpni jadra svoje pesniške stvaritve tako, da se bo vanje uprl veter kakšne javne tendence ali zadeve, kakšne stranke ali frakcije, tega ali onega dnevnega vprašanja, in tvoja igra je dobljena. Kako sijajno je to razumel V. Hugo in njegovi različni epigoni po Evropi in tudi pri nas. Spričo tega bi mu niti ne bilo treba zatekati se k takim majhnim zanikrnostim, kakršne mu očita Biré v svoji veliki kritični monografiji o njem: ne bilo bi mu treba prirejati tako imenovanih ovitkovih izdaj,* čeprav je »*Notre Dame de Paris*« na ta način doživela hitro osmo izdajo (v resnici je bila šele druga), »*Orientaly*« pa po enem mesecu — štirinajsto. Kako neprijazna in mrzla je v primeri s tem n. pr. slava Alfreda de Vignyja, ki se ni nikdar ponižal do takih manevrov.

Poznam romanopisca, ki pred izidom vsake svoje knjige razklada v kavarnah vseh kritikom, ki ga hočejo poslušati, kaj je hotel, kam je meril, koga je hotel podreti itd. Tako usmerja neopazno njihovo sodbo. Če bi napisal to javno v časopis, bi vse te možičke zelo razburil, ker bi jim onemogočil, da bi to ponavljali za njim. Tako pa jim je polaskal, napravil jih je za svoje zaupnike in jim omogočil odkritja, za katera jim ne bo treba nobenega duševnega napora in prav nič bistroumja. Nič ni ljudem tako zoprno kakor samozavesten ponos, ki ve, koliko je vreden, in ki prezira s tem, da zvijači na svojo roko. Če gleda človek to zanikrno literarno zvodništvo, ki ga uganjajo pri nas z neko naivno, vsem duhovnim prostitutkam lastno ciničnostjo že kot samoumevnost, se ti zbira slina v ustih in si pripravljen pritrčiti Leopardiju. Kako tuje zveni ponosni verz angleškega pesnika: Pravi mož si svoje mesto sam *pribori!* Koliko je pri nas ljudi, ki si ga raje priberačijo, prisedijo pri dolgi ali okrogli mizi, pripoklončkajo, priuslužijo, priantišambrirajo, ali kupijo s protiuslugami v smislu — da govorim v današnji vsetrgovski blagoglasni češčini — v smislu točno vodenega dvojnega knjigovodstva. Kjer roka roko umiva, tam se delo posreči. Ta pot je vsekakor udobnejša in manj nevarna kakor ona druga.

A če mirno premislimo, je vendarle jasno, da Leopardijev radikalni pesimizem nima docela prav. Nedvomno, z varijetejskim žonglerstvom je bilo na svetu doseženih že mnogo uspehov. A pri resnični nesmrtnosti ni bistven uspeh, marveč *zasluga*. Samo zasluga, samo notranja vrednost je tisto, kar ima tukaj ceno. Tudi najhrupnejši uspeh zelo kmalu utihne, če se ne more opirati na notranjo godbo pristnega in dragocenega pesniškega ali umetniškega kovinskega zvoka.

* »Ovitkova izdaja« je reklamen trik, ki se ga po svetu zelo pogosto poslužujejo. V resnici ni to nikaka nova izdaja kake knjige, marveč se samo na ovitek ali na naslovno stran natisne: Druga izdaja, Tretja izdaja, itd.

Kakšna je torej konkretno resnična nesmrtnost pesniškega dela? Kakšen je življenjepis dela, ki živi še po smrti svojega avtorja?

Skoro sleherni avtor meni, da je vsaka njegova črka sveta in nedotakljiva. Strašno se jezi na urednika, če mu črta vrstico, na površnega korektorja, če mu izpusti vejico ali podpičje. To je razumljivo in upravičeno — a z višjega stališča vendar tudi nekoliko komično. Bodočnost gospodari z njegovim delom pogosto zelo barbarsko: trebi ga, predelava in črta, da bi še naprej delovalo na življenje. Iztisniti hoče iz njega učinke, na kakršne ni avtor niti pomislil. In mislim, da ima prav. Spoštovanje do mrtvega se mora vedno umakniti ljubezni do življenja. Bodočnost prenese prav malo sentimentalnosti, kadar je treba konservirati kakšen zid, bajto ali golobjak. Če ne more služiti novemu življenju, če se mu ne more prilagoditi, se razbije in roma med staro šaro... ali v muzejsko omaro, kar je konec koncev isto, tudi če zveni prvo robato, drugo pa vljudno in slavno. Sem za kar najpogumnejšo in najdrznejšo adaptacijo starih del: da nam morejo pred oči, morajo biti čisto nanovo ustvarjena in nanovo rojena. Naj živi Cocteau, ki je Shakespearea in Sofokleja bolj transfiguriral kakor transskribiral!

Kajti če ne gre naravnost za veledelo, ki se rodi enkrat za tisoč let, kaj bo ostalo tudi od velikega in slavnega pesniškega dela čez sto ali stopetdeset let? Nekaj strani v antologiji, kakšna epizoda v šolski čitanki. Kdo izmed vas je prečital vsa Shakespearejeva dela, mislim, iz notranje potrebe in zaradi užitka, ne pa kot penzum iz občutka dolžnosti? Kdo izmed vas je prebral več kakor nekaj strani Chelčičkega? In vendar je bil on naš največji nabožni mislec, ki ga imajo ljudje neprestano na jeziku — seveda samo na jeziku, ne pa v srcu in duši. Tako se cela stoletja skrčijo na nekaj listov ali poglavij. In drugače tudi ni mogoče. Strašen, dan za dnevem težji boj se bije med živimi in mrtvimi za košček tega pičlo odmerjenega življenja; kajti mrtvih je toliko! In vsak dan jih je več! In toliko življenja ugrabijo živim! Nekateri ljudje se dobro počutijo, da jih vodijo mrtvi, drugim pa se zdi to nekoliko vsiljivo in nevljudno in se na vse kriplje branijo pred tem. Na vse kriplje se bore za ta svoj ščepec indeterminizma, ki je že itak majhen, če pomislimo, da so si pri nas izmislili — nič manj in nič več kakor sedmero tradicijo, s katero bi nas radi tiščali za vrat. Moj bog, preveč dobrega škoduje. Ali bi ne bilo bolje, z najboljšim nehati? Sicer se bojim, da ne bo smel človek niti kihniti niti si obrisati nos, če ne bo hotel porušiti kakšno tradicijo.

Pred trenutkom sem govoril o tem, kako nekatere mojstrovine v svoji dolgoživosti dobivajo vedno nov in nov smisel, nove razsežnosti in nove pomene, kako se izpreminjajo v nekakšno sfingo. A tudi obratno se dogaja.

Delo se skrči v eno samo kretnjo, v eno samo geslo, citat ali dva, ali pa celo v golo ime kakega svojega junaka.

O zelo vljudnem ljubimcu pravimo še danes: to je pravi seladon. In vendar malokdo — če sploh kdo — izmed vas ve, da je Céladon, do obupa zvesti pastir, junak romana, ki ga je v začetku sedemnajstega stoletja napisal Honoré d'Urfé. In to je vse, kar je ostalo od tega dela, ki so ga smatrali tedaj za vrh vse poezije in poznanja duše. Sic transit...

Kaj živi še danes od res nadpovprečnega duha, kakršen je bil Cyrano de Bergerac? »Kaj hudiča je iskal na tej galeji,« in še to samo zato, ker vam je to nanovo priklical v spomin Rostand s svojo dramatsko pesnitvijo.

Nekaj krilatih besed iz Homerja, Vergila, Goetheja zadostuje široki množici polovičnih in tričetrtinskih filistrov, da ji jih ni treba čitati. »*Iam proximus ardet Ucalegon*« in »*Sunt lacrimae rerum*«... O veliki Mantovan, ti, ki si bil Danteju »luč in čast drugih pesnikov,« to je vse, kar se iztrga človeku, če se spomni nate. A drugi citat poznamo samo zato, ker so ga francoski romantiki postavljali za moto svojim liričnim pesmim, ker — ga niso razumeli! Sic transit... In približno tako se nam na nekaj izrekov ali sentenc skrči tudi Hamlet, Kralj Lear ali Faust...

Seveda pravimo o lenem in neodločnem človeku: to je Oblomov, o poželjivi vaški gospe: to je gospa Bovaryjeva, o očetu, ki se pusti uničevati in izsesavati od svojih otrok: to je oče Goriot; ali s tem delamo tem postavam krivico. Skrajšujemo jih v grobe značke, nje, ki so v resnici zelo komplicirane; posnamemo z njih samo eno ali dve najotipljivejši in najzunanjejši potezi. Tako delamo iz njih mnemotehnične pripomočke, ponižujemo jih v kažipote, ki naj že nedovoljeno omejenim popotnikom in popotnicam kažejo smeri in pota. Sic transit...

Ali to še ni najhujše. Še žalostnejšo usodo so pričakale slavne mojstrovine antičnih klasikov: Vergila, Ovida, Tacita, Demostena, Tukidida. Kdo jih bere danes v celoti z veseljem in užitkom, da bi sesal iz njih življenjski opoj? Take ljudi, resnične amaterje v dobrem pomenu besede, bi nemara lahko seštel na prstih obeh rok. Polastili so se jih učenjaki, filologi, literarni historiki, ki rijejo po njih kakor črvi po truplu. Njihova nekoč božanska, v vetru in soncu žareča, od velikega nebeškega očeta objemana in poljubljana telesa leže danes smrtnobleda in zelena na secirni mizi šolske dvorane... in mali paglavci se z zlovoljnimi ali predrznim obrazom uče na njih jezikovne ali literarne anatomije, besednih in sintaktičnih oblik, ritmike, trop in figur, kompozicije in stila... *Todo es nada.*

(Konec prihodnjič)

Prevaja Janez Žagar

PODLESKI

MARIE MAJEROVA

»Hočeš, Hedi, pojdeva nekoliko za mesto,« je predlagal pred kratkim promovirani zdravnik Ivan Hršel in glas se mu je upognil kakor lok.

Hedvika je opazila v rjavih očeh nov očitek in z obrazom obstreljenke prikimala.

Ivan je ni gledal, toda na kraju, da bi se ne zdel strahopeten, je obrnil kakor za šalo Hedvikin obraz k sebi.

»To je grozno,« je pri tem pomislil, »koliko izrazov imajo oči, posebno, če hočejo očitati. In kdo more zato?«

»Pojdiva,« je rekla Hedvika brezbarvno.

Raztreseno je zlagal plašč, skrčil ramena, vrgel na glavo zelen klobuk »Prijeteljev prirode«. Tudi Hedvika je bila nared; molče sta zaklenila skromno stanovanje telegrafistinje in študenta na podstrešju stanovanjske hiše v dunajskem predmestju in stopala po stopnicah, ne da bi se radovala.

Kako veseli so bili časih ti izleti! Sleherna nedelja jima je prirejala cele pojedine ozona in razgledov v tišini bukovih gozdov, na bregovih deročih pritokov Donave, v ledenem hladu belih vodopadov, ko je

puhtela z dunajskih ulic poletna vročina. Za njiju ni bila priroda niti pozimi mrtva; rada sta gazila sneg po ravninah in pobočjih Dunajskega gozda, nad katerim so v sivem zraku počasi plavala krila težkih vran. Nič se ni zganilo v globoki tišini, kvečjemu rdeče in bele jagode na trsnih vejicah grmičevja, ki si jih je za kratek čas pomajala lačna senica.

To niso bili izleti, temveč krasni prazniki.

Ko so pa zahrumeli pomladanski nalivi v alpskih plazovih in ko so planinski travniki vzkliknili v kobaltno modrem svišču, takrat sta se hodila na vetrne stezice nadihat svobode.

Ivan in Hedvika sta bila prepričana, da sta svobodna. Spoznala sta se, zaljubila in pripadala drug drugemu. Vse leto sta stanovala v revnem stanovanjčku v delavski četrti. Oba sta bila samostojna; oba sta enako prispevala za majhne domače potrebe; dogovorila sta se bila, da ne bosta drug drugega v ničemer omejevala. Toda s tem načelom sta se doslej bolj šalila, kakor pa da bi se na njega sklicevala, zakaj vse leto se ni zgodilo ničesar, za kar bi bila potrebovala sodnika.

Nikoli pa se nista dogovarjala o nečem, kar bi se tikalo ljubezni in ločitve; ljubezen je večna, ločitev je seveda možna v teoriji, v praksi pa — smešno! — v praksi je tako nemogoča kakor konec sveta. Ljubezen je najvišja moč in zakon z njo samo kupčuje. Očitno jo celo ubija, kakor se lahko pri tem in onem prepričaš. Hedine prijateljice so se možile, toda le malokatera je lahko utajila, da išče prav za prav živitelja, ne pa moža; na Hedin zasmeh so samo zmajale z rameni in dosti. Zdelo se je, da so ta krotka ramena trdila: »Le počakaj, tudi Ti boš nekoč spoznala...«

Ivan je sprejel Hedo kot darilo. Bil ji je hvaležen, toda ni si belil glave s teoretiziranjem o ljubezni. Njegovi dnevi so bili natrpani s študijem in s kliniko. Ko bi bil srečal ženo, ki bi se bila rada možila, bi se bil najbrž oženil. Spoznal pa je Hedo in njen način presojevanja mu je bil všeč. Pritrjeval je njenim nazorom, delno se je razaval, delno je z njimi soglašal in tako sta bila oba prepričana, da se razumeta.

Kam sta sedaj dospela!

Ivan hoče odpotovati. Hedo namerava zapustiti za celo leto — za celo večnost? Za vedno! ponavljajo ustnice otečene od joka, in ta grozna beseda se oglašča v glavi votlo, kakor da bi bile solze to razboljeno kroglo izprale do praznega.

Hedi se zdi Ivanov odhod nekaj tako strašnega, da ga nikakor ne more razumeti kot preprosto dejstvo: kovčeg, vlak in odsotnost, marveč si ga predstavlja v treskanju prirodnih katastrof in s patosom stoglave nesreče.

Za mladega zdravnika je to dogodek, ki se sam po sebi razume. Potuje v Bruselj, kjer bo asistent slavnega kirurga. To je zanj nujen sestavni del študija in prav za prav velika sreča. Čemu jokati? Enoletna odsotnost ni vendar nič tragičnega. To je samo dvanajst mesecev, dva in petdeset tednov in tako dalje. Hitro minejo kot le kaj.

Heda bi šla z njim, seveda, takoj bi šla! Toda, kaj bi tam delala? Službe ne dobi, francoski ne zna niti toliko, da bi se lahko dogovorila najpreprostejše stvari. Morala bi pustiti državno službo in biti potem odvisna od Ivana. Samo tega ne, samo tega ne! Kaj bi bilo potem z njegovo in njeno samostojnostjo? Heda je na njo tako ponosna! Ne, tu ta reč trči ob zid.

Za Ivana je bila tista možnost v bolnici velik korak naprej. Na stanovanju in hrani bo, »proda se bolnici,« si misli Heda.

Ogrožena ljubezen se upira.

Čemu ni pisar, uradnik kakor jaz? Mož te vrste, če ljubi, ne more imeti večjega hrepenenja in potrebe, kakor nenehoma biti z ljubljenim bitjem in mirno preživljati večere, za mizo, nedelje pa, tiste krasne nedelje na vrhovih gora! Različne slike so prihajale Hedi pred oči: dve glavi, nagnjeni nad knjigama pod edino svetilko, dve roki, sklenjeni med seboj v pečat prstov, dve senci, ki ju meče nerazločljiva dvojica na cesto brez stranskih poti, ki pelje tja na kraj življenja. Da, takole nekako si je prav za prav tole predstavljala — sedaj bo pa drugače?

»Hedi, v ničemer te ne omejujem in ti sama si mi obljubila...« je govoril Ivan kakor v zadregi in začuden, ko je Heda jokala. »Priznati moraš, da potrebujem tujine... da potrebujem strokovnega študija, če sem se lotil medicine. Ne zapuščam te zaradi kapric, temveč zato, ker moram!«

Molčala je in jokala.

»Poglej, Hedi, saj vendar veš, da te imam rad... ti dobro veš, kaj ne da?« Gledal je njene solze in kar kmalu bi se bil njegov trden sklep omajal. »In tudi prav dobro veš, da se vrnem!«

»Da se vrnem,« je odsotno ponavljala za njim.

Izrekel je to in zato ni verjela. Prav po teh besedah ji je prišlo na misel, da je samo ohlajeno čustvo zmožno govoriti samo o sebi. Le kako more Ivan odpotovati? Kako bo živel brez njene bližine? Saj se ji bo odtujil. Saj bo pozabil na njo. Tako pristopen je novim ljudem in novim vtisom.

Za odsotne pa je ljubezen tako težko ohraniti — za nje ostaja samo spomin.

Kako lepo sta si vse to zamislila! Ta reč se je zdela tako preprosta in jasna, dokler sta o nji govorila, in vendar je bila igra z ognjem.

Ljubila sva se, zdaj pa je konec. Na križišču se najine poti razhajajo, podaj mi roko in zbogom!

Izmenjava daril. In dosti? Dala si mi svoje srce in jaz sem ti dal svojega. Sedaj pojdem v svet. Vidiš, tu-le na dlani imam tvoje darilce. Ne morem ga vzeti s seboj, niti med prtljago nimam zanj prostora. Odveč bi bilo vpraševanje na carinarnici, potem pa, povej mi, kaj bi z njim v tujini? Vzemi si ga torej nazaj. Toda zato mi moraš vrniti mojega. Samo tako iz previdnosti, kdo ve, mogoče ga ne bom niti potreboval. Izmenjava daril... ali pa se ni na darilcu nič spremenilo? Ali se ni poškodovalo? Ali ni izgubilo vrednosti?

Od vsega tega ni ničesar rekla — Ivan pa je to občutil iz sključenega hrbta, iz klecajočih kolen.

Molče sta šla drug poleg drugega. Zaenkrat brez smotra.

Toda brez smotra ne prideš nikamor. »Kam se odpeljeva?« je vpraševal Ivan.

»Danes je že pozno, daleč ne moreva. Peljiva se vsaj na Sofienalpo.« To je vendar šest sto metrov nad morjem, nad svetom, nad sedanjostjo! je mislila.

Prestopala sta iz tramvaja v tramvaj, Heda se je premikala kakor v sanjah.

Bila je njuna zadnja nedelja!

Pot je prodirala najprej v brezovo goščavo, posuto z jesenskim pozlatilom. Stopala sta navkreber. Kako sta srkala zrak! Ostro zasekana dolina se je spuščala do vode in na dnu žleba se je lesketal potoček, zameten z odpadlim listjem, zvitim kakor pergament in z vejevjem, ki ga je veter potrgal, ko ni našel odpora v sokovih dreves v dremajočem gozdu. Ko sta stopala na vrh hriba, sta gledala na nasprotno pobočje, ki je k njima obračalo samo črne krone borovja. Bledo sonce je nesmelo prižigalo rjave parobke.

Pretekala sta peščice nedeljskih izletniških skupin, navadila sta se namreč tega na rednih obiskih hribov, in na vrhu gore sta bila prva od vseh izletnikov. Tu na planini je žvižgal ostrí višinski veter. Vrhunci smrek so se gugali v njegovih kadencah, škripali in si med seboj odirali skorjo, medtem ko si je kosmato igličevje na vejah delilo bradate poljube. Trava je ponekod že rjavela, v vlažnih zakotjih pa si je še vedno ohranila svežost in tod so na odbarvanih nožicah rasle krhke cvetlice bledovijoličastih čaš. Ni jih čuvala zelena obleka rastline, in ko so tako štrlele iz zemlje, so bile kar ganljivo brezmočne v svoji nagoti.

Heda si ni mogla kaj, da jih ne bi kljub živelim se pravilom »Priateljev narode« molče trgala. Sama sebi se je zdela tako do nagega zapuščena kakor one in se je sklanjala k njim s tesnobno toplim sočutjem. Ni jih bilo treba s silo trgati. Same so lezle iz nedavno namočene zemlje, mehko in vdano so hitele v eksotičen šopek.

Zapozneli otroci zemlje, niti krepke barve, niti žgoče lepote poletja niso bili deležni.

Heda je povila šopek in si ga pritislila k ustnicam, k očem, ki jih je zaprla.

Ivan je medtem že sedel na plašču, na katerem je pustil prostora za Hedo in zrl na pokrajino. Pri tem je mehanično trgal vse podleske, ki jih je lahko dosegel. Ko jih je imel polno roko, jih je podal Hedviki. Njegovo prizadevanje, da ji ugodí, je bilo prav tako mehanično. Toda že vnaprej je vedel, da bo to povod za nove očitke.

Mlada žena je združila oba šopka v enega, samo posebej močan cvet je vzela previdno med prste kakor steklo in s pogledom rekla Ivanu.

»Tako sama.«

Ivan je molčal. Ali bo znova začela? Nestrpna senca mu je preletela obraz.

To je bila seveda pobuda za Hedine solze, ki so tem obilneje tekle, ker se je cvet zlomil.

»No, otrok moj,« je dejal trudno, »ne bodi preobčutljiva! Kdo ti pa kaj hoče? Zaradi enega leta toliko joka! Ti si mi lepa nova žena! Moram ti, čeprav tega nisem nameraval, nekaj pripomniti: saj si sama soglašala, da se nisva z ničimer zavezala. Pravim ti, da se bom vrnil in da te imam vedno enako rad. Saj bi te ne bil drugače vabil s seboj, ne? Pa tudi tega nočeš storiti. Torej...?«

»Prav imaš,« je rekla Heda in si energično obrisala oči in nos in vtaknila robec v žep športne suknje kakor v dokaz, da vse priznava in se zadovoljuje. V mislih je pa pridala:

»Razlika je samo v tem, da jaz ne bi bila odšla od tebe. Ta majhna razlika ima svoj vzrok; zaradi njega jočem.«

Drugega dne je Ivan odpotoval in vse je na mah postalo preteklost. V podstrešju stanovanjske hiše v Hernalsu se je ta preteklost ustavila

samo sredi skupnih knjig, pohištva, ki sta ga kupovala iz skupnih prihrankov, sredi slik, katerih se je oprijemala in kjer se je razvnela skupna domišljija. Samo turistični nahrbtnik je sam zapuščeno visel na klinu in podleski so počasi veneli.

Ta preteklost jo je nekoliko strašila in zato se je sedaj rajši mudila tam, kjer je ni bilo. Večere je prebila na gledaliških galerijah, pozneje si je upala tudi v pevske dvorane, kjer je bila bližje ljudem. Ogluševala je vrnjeno srce. Dogajalo se je, da jo je spremljal domov znanec ali slučajni sosed iz kina. Moški so jo nagovarjali in se z njo poizkušali zabavati. Časih se je zlobno veselila nad brezuspešnim trdom svojih spremljevalcev, drugekrat je zopet poslušala samo raztreseno in ni odgovarjala na različne ponudbe.

Ob nedeljah je poizkušala hoditi po gorah, toda tam se je je lotevala otožnost in je dvakrat močnejše čutila svojo samoto. Gozdovi so se ji zdeli pusti in nebo neusmiljeno. In vendar: preden je poznala Ivana Hršela, je hodila tudi sama po gorah in priroda je bila takrat vsa polna obljub.

Vzljubila je neko plesišče v Pratru. Ogluševalo jo je z osredotočenim hrupnim veseljem, ki se ji ga je začudeno zahotelo; prilagalo se je njenemu razpoloženju. Gledala je plešoče dvojice kakor dramatičen prizor, toda še rajši je posedala pri petih belo oblečenih dekletih z rdečimi šerpami krog pasu. Igrala so za ples. Za to uniformiranostjo je slutila raznovrstne zatrte usode. Ob odmorih, ko niso igrale, je z njimi posedala pri mizi in pogledavala v njihovo zasebno življenje v razgovorih, v katerih so se ji rade zaupale, kakor bi čutile, da je tudi ona nezadovoljna in v notranjosti razklana.

Časih je plesala in takrat se je prijetno otopela vračala domov v obleki, ki je ostro dišala po tobakovem dimu. Po prečutih nočeh jo je tudi bolelo v prsih, pepelnate maroge so ji ležale na sencih in licih.

Sčasoma se je zbudila iz te omame, otrešla se je in naravnala glavo. Hodila je zopet iz urada domov in čitala. Toda v sleherni knjigi je našla nekaj podobnega svojemu doživetju in sleherni ljubček iz romana jo je spominjal Ivana.

Za enkrat je Ivan izpolnjeval svoje obljube. Redno je pisal, pa ne samo priložnostne dopisnice, temveč tudi pisma. V prvih pismih je našla Heda odseve svojega joka v nekaki tolažilni prešernosti; kasneje so bile Ivanove vrstice zgolj popisovanje novih razmer, previdno se je v njih izogibal prav tega, kar je hotela slišati. Končno pa je neko pismo izpregovorilo jasno in po njem se je Hedino duševno stanje uravnesilo kakor jeziček na tehtnici, toda tako naglo in boleče, kakor bi padla na njo velika teža.

»Sprašuješ, kako živim. Seveda po večini kakor v samostanski ječi, vendar pa ne kakor kapucin. In prepričan sem, da si znaš tudi Ti, moja vesela, moja pametna Hedi, krajšati čas. Saj mi nisi dolžna polagati računov, vedno si delala, kar si sama hotela. In jaz se vrnem k Tebi, kakor sem rekel, če boš le hotela!«

»Če bom le hotela!« se je jezila. »Nikoli nisem hotela ničesar drugega! In da sem delala, kar se mi je zljubilo? Zaljubljen človek nima lastne volje, dela samo to, kar hoče ljubezen.« Razum pametne Hede je molčal, ko je govorila ljubezen.

Besede pisma je skušala vreči s tehtnice svojega srca — toda držale so se na nji kakor pribite.

S kakšno pohujsljivo nesramnostjo priznava Ivan, da »ne živi kakor kapucin«! Kako grobo ji naznanja to intimnost! Pregarjale so jo ponižujoče predstave Ivanovih ljubezni. Bog vé katero objema? Mogoče kakšno prezirljivo in hladno koleginjo. Ali pa priliznjeno strežnico, preračunljivo žensko? Mogoče dekle z ulice?

Heda si »krajša dolg čas«; da, krajša si ga... Mogoče ne bi bil ljub niti Ivanu Hedin kratak čas, ko bi zvedel zanj. Mogoče bi se raztogotil. Ah, to bi bilo dobro, ko bi se jezil... to jezo bi Heda pozdravila kot dokaz ljubezni. Toda Ivan se ne jezi, njemu je vseeno, kaj ona dela, on ve, da je Heda »svobodna žena in dela, kar se ji zljubi.«

»Računov si ne bosta polagala.« Izmenjala sva si srce na proščenju, v križevem tednu sva si ga zopet vrnila. Imaš, Ivan, še svojega? Ne, ne, midva si ne bova polagala računov!

Sedaj je bilo jasno in pisem ni več čitala z napetostjo. Kaj naj bi bila našla v njih?

»O tem se vendar ne piše,« kakor bi slišala Ivanov glas, nekoliko zamehljiv, nekoliko karajoč.

»No, kaj!« je udarila Heda z nogo ob tla v pomladanski razburjenosti, ki jo je odganjala z doma močneje kot sicer. »Poizkusim biti radovedna. Roke bom nastavila vznemirjenju — mogoče zakoprniijo moje dlani!«

Toda navada, da sta bila z Ivanom osamljena sredi vrvenja drugih ljudi, ji je moške odtujila. Bala se jih je. Ni zaupala željnim pogledom, pri naskokih vabljenja se je odklonilno potuhnila.

»Pravico imam, kajpada,« si je trpko dejala, »toda kaj naj počnem z njo? Človek na ostanku razbite ladje sredi oceana ima tudi pravico do življenja, toda ta pravica je prav tako smešna kot moja!«

Neki mlad mož ji je bil vendarle manj zoprni kakor ta mnogoglava množica, ki živi na bregu, kjer ni Ivana. Nekoliko ji je bil znan izpred vhoda v brzojavni urad, kjer sta se že dve leti srečavala. Toda videla ga ni drugače kakor z ozadjem uradnega poslopja, zato ga v prvem trenutku ni prepoznala, ko se ji je v okrožnem tramvaju globoko priklonil.

In ker ga je pogledala vprašujoče, nikakor pa ne neprijazno, jo je takoj nagovoril.

Seveda, debata v istem poslopju, toda to je tako razsežno! Povedal ji je svoje ime in čin. Rekel je, da se pelje na Rakso. Sam.

»Tudi jaz se peljem sama,« je zašepetala.

»In tudi na Rakso?«

»Ne,« se je zasmejala in v načinu njegovega govorjenja, ki je slonel na dveletnem srečavanju, je opazila nekaj kakor drhtenje dóma.

»Ali bi se lahko tja peljali, nisem-li preveč radoveden?«

Peljala se je torej na Rakso, prvič od izleta z Ivanom, zopet na resnične hribe. Stopala sta drug poleg drugega, več molče kakor v zabavi, kot prava turista in skupno naslajanje na krasotah prirode ju je še bolj zblížalo.

To ni bil njun zadnji skupni izlet.

Skupaj sta tudi podpisala razglednico Ivanu. Toda Heda jo je nosila teden dni v torbici, preden jo je odposlala.

Poslala pa jo je vendarle. Zaradi tistega kapucina.

Ni imela občutja nezvestobe, toda tudi velikega veselja ni čutila. Na dnu objema je bila tesnosrčnost.

Mladi mož je začel govoriti o zakonu, toda užaljen je umolknil, ko se je Heda škripavo zasmejala.

Zakon! Ta jo je spomnil na dogovore z Ivanom. Podala sta si takrat roke brez priseg zvestobe. Kaka zvestoba neki? Če se ljubiva, niti ne pomisliva na drug predmet ljubezni, kakor na ljubljene. Ne bosta vendar skupaj živela, kadar se ne bosta imela rada, v času, ki je daleč kakor ugasnitev sonca, ki si ga je kakor smrt nemogoče predstavljati. Lahko se zgodi to ali ono. Bodisi konec ljubezni, bodisi konec življenja. Toda zgodilo se je nekaj docela drugega, kar Heda ni bila mogla slutiti. Ona in Ivan živita — in vendar sta ločena. On je rekel, da se vrne, toda medtem ji daje svobodo, tudi sam si jo jemlje. Ni torej niti konca ljubezni, niti konca življenja, ampak to, kar se dogaja, je razgaženo blato. Na dogovorih se ni nič spremenilo in vendar se dnevno vse okoliščine spreminjajo. Samo v nji se ne spreminja odtis Ivanovega telesa, trden kot kovinast kalup. Nobena druga moška slika ga ne more nadomestiti, samo v nji se ne spreminja zvok, ubran na njegovo ljubezensko klicanje; Hedino telo ne zadrhti, se ne razveseli pri drugem laskanju.

Po tistem razgovoru o poroki ni več prišla na sestanek in je hodila v urad skozi stranski vhod, da bi ne srečala mladega moža.

To je gotovo: ona in Ivan sta se zmotila. Njuna preveč preprosta formula ni bila pravilna. Ali bi drugače danes tako trpela in ubijala dneve? Ali nista morala več doledati, razgledati se na vse strani, stehtati silo in slabost...? Ne bi bila pozabila na slabejšega, ki se je podprl, prirasel in ki bo padel s krvavečo rano, ko se bo drugi odtrgal.

Ali pa je mogoče Ivan iz drugačnega testa?

Heda se je trudila, da bi se vživela v njegovo mišljenje. Ponavljala si je besede, s katerimi ji je hotel ob ločitvi samega sebe pojasniti:

»Jaz mislim z razumom, ti s čustvi. Čustvo je vznemljiva gorilna snov, razum je kirurgov nož. Vse se bo dobro končalo, boš videla,« je pripovedoval.

»Dobro,« si je dejala, ko se je spominjala njegovih tolažilnih besed, »toda tisti trezni razum je prav tako brezobziren do bolečine drugega, kakor moje sebično čustvo. Jaz imam samo eno merilo: dejstvo, da ga ne bi mogla zapustiti.«

Toda v globini srca je čutila, da bi bila tudi ona šla z njim in za njim, naj se zgodi kar koli hoče, če bi bila ravnala dosledno. Torej ne ljubezen, marveč dvoje sebičnosti se je tu srečalo.

Zares se je preveč oddajala svoji bolesti. Danes se je že lahko zavedala, da je s svojim jokom Ivana prav za prav pošteno utrudila.

Res je bilo tako.

Ko se je Ivan poslovil od Hede, je občutil sredi žalosti zaradi ločitve, da mu je nekam odleglo.

Sam sebi se je zdel svež, ko je stopil iz te plohe solz v jasnejše vreme. Na svojo pot je gledal kakor na nujnost, ker zares ni hotel živeti brez Hede, toda zaradi nje se pa tudi ni hotel, kakor je sodil, kar tako znebiti krasne priložnosti za strokovno izpopolnitev. Kratkotrajno, njegova medicina je bila nekaj popolnoma drugega kakor ljubezen, in to je bila prav za prav glavna stvar. Saj dela, če se premisli, tudi za

Hedo, kó se trudi, da izkoristi vse vrednote, ki jih ima v sebi? Naj med tem tudi ona samo sebe izpopolnjuje. Človek ni zgolj erotično bitje.

Časih so mu vendarle prišle na misel njene od joka izmučene oči. Gledale so ga z nove okolice, v presledkih nedeljskega odmora. Toda v delu je pozabljal.

Pozabljal je vedoma in kasneje namenoma, odganjal neprijetne tresljaje krivde, ko se je spomnil, kako neki Heda živi.

Njena pisma so bila obličja za pajčolanom; edina razglednica, ki mu je jasno izpregovorila, je bila tista z dvema podpisoma.

Odgovoril ji je posebno izpodbujevalno, med vrsticami je poudarjal, kako ga veseli, da se Heda zabava, glavno pa, da čas beži in da se ura njunega svidenja bliža vse hitreje in hitreje.

Vznemirjalo pa ga je, da so bila od tistega časa Hedina pisma podobna obrazom, zastrtim ne s pajčolanom, ampak z zmedenostjo.

Prihajala so neredno in niso prenašala odgovorov na njegova vprašanja. Nekoč po dolgem času je dobil razglednico, na kateri je bilo naslikanih pet deklet v belih oblekah s pentljami krog bokov in z godalnim instrumentom v rokah. Pod sliko pa reklama praterskega plesišča.

Takrat je že počasi pripravljaj prtljago in Hedin obraz se mu je prikazoval tudi v spanju.

Prvič je začel dvomiti o tem, če je prav ravnal in če ni dragocenejše sporazumno sožitje človeške dvojice kakor pa strokovna izpopolnitev. Ali je ravnal res popolnoma pravilno, ko je iskal samo lastno korist?

Bil je čedalje bolj nemiren. Molk se je vlekel z Dunaja do Bruslja kot oblaki, gnani od vzhodnega vetra.

Naznanil je svoj prihod in željno čakal odgovora. Poslal je drugo pismo, poslal brzojavko.

Nič.

Dunaj je odgovoril z molkom.

Toda pisem ni bilo nazaj. Torej jih je dobila?

Njegovo potovanje domov ni bilo nikakor vesela vrnitev, kakršno si je bil predstavljal. Ne, človek ne more odločati o vedenju drugega. Ne more mu predpisovati, ne more ga gnesti po svoji volji, naviti njegovega srca, kakor pero pri uri, da bi šlo v času njegove odsotnosti.

Na postaji ga ni nihče pozdravil. Stanovanje je našel zaprto. Skozi mrežico poštna skrinjice je zagledal ovojnico svojega zadnjega pisma. Kaj to pomeni? Bila je nedelja, po prazni hiši so odmevali njegovi koraki, niti hišnika ni bilo v pritlični izbi.

Odšel je v posojevalno knjižnico, kamor sta nekoč skupaj hodila in kjer sta se spoznala.

Lastnik je odkimal z glavo. Niti Hedinega imena ni več poznal.

Ivan je hodil sem ter tja po pločniku pred hišo in se oziral na vsako ženo, ki je šla mimo. Kaj pa, če je ne spoznam? Po enem letu? Ni mogoče, da bi se bila tako spremenila!

Ulica je bila prazna, nihče ni tod hodil. Proti večeru je na nji zajdlala skupina turistov, ki so se vračali s hribov. Imeli so okovane čevlje in na dolgih palicah šopke rdečih alpskih rož.

Prezebal je v megli, ki se je spustila na ulico. Stopil je torej v gostilno, kjer sta nekoč skupaj večerjala. Tudi tu ni vedel gostilničar o nobeni gospodični, ki bi bila takšna kot Heda. Ivan je torej nemirno

prenočil v gostilni in drugega dne zgodaj potrkal na vrata stanovanjčka v tretjem nadstropju.

Odprla mu je.

Obraz se ji je krčevito stegnil. Pozdravil ga je isti očitek, ki ga je lani spremil na postajo in se prilepil na zadnje vozove odhajajočega vlaka.

»Hedi,« je rekel mehko, »ljuba moja!«

Okorela maska ga je prodirljivo gledala.

»Ne poznaš me? Otrok, to sem jaz, Ivan!« Božal jo je kakor prestrašenega otročička. Počasi se je raztajal očitek na otrplem obrazu, polagoma so oči spregledale iz maske. Heda je opazila, kako je postal Ivan možat, kako so se mu zravnila študentovska ramena. In da ima na roki rdečo, pred kratkim zaceljeno brazgotino.

Ali je to on... to je Ivan!

Brezmočno se je zgrudilo njeno telo v njegovo naročje. Dekliško telo, shujšano in izjokano telo. Na pol ubiti škrjanček. Cvetlica, ki jo je polomil. Rasla je, toda pohabljena, kri ni plala in duh se je kalil.

»Veliko rano...« je pretrgano šepetala, »največjo rano... Ivan, kaj si to storil?«

Sedel je k nji na divan in iskal tolažilnih besed. Vse, kar je vse leto odganjal od sebe, je pritisnilo nanj. S splašenima konjema je predirjal pokrajino in sedaj se je vrnil na opustošena mesta.

Božal jo je po laseh; ta medla glava se je naslanjala na njegove prsi. Gledal je krog sebe.

Soba je bila zanemarjena. Gotovo ni bilo nikogar, ki bi bil ob večerih sedel za mizo, pomaknjeno k peči. Dišalo je po hladnem in neprijetnem zraku hotelskih sobic, kjer se samo prespi in kjer si današnji gost privoščil največje udobje na škodo jutrišnjega. Povsod prah; na knjigah, na slikah, na pohištvu, na posušenih cvetlicah, na vazi.

Heda se je dvignila. Solze, ki so se ji končno ulile, so bile osvobodilne. Izmirale so in krepile; pod takšnimi solzami se rezcvetajo smehljaji.

Ivan jo je prijel za roko in stopil z njo pred omaro. Vzel je vazo z mumijami cvetlic, ki jim je izjedel prah barvo. Cvetovi so šušтели kot krila mrtvih metuljev. Prepoznal je šopek podleskov, ki sta ga skupaj natrgala zadnjo nedeljo pred odhodom.

Podleski so ga poklicali in govorili.

Razumel je.

Živa usta mu niso toliko povedala, kakor mrtvi podleski, o ljubezni, ki je potrpežljivo, s sedmimi meči v telesu, čakala njegove vrnitve. Podleski so ga osramotili, ker so mu odkrili tisto, česar tako dolgo ni hotel vedeti. Pokazali so mu kvar, ki ga je povzročil prah na cvetlici.

Ni hotel gledati na to. Hotel je imeti zavest, da ni ravnal nečastno, niti nepravilno.

Vzel je podleske in jih vrgel v smeti.

Ti neumni podleski so nenehoma trdili nasprotno.

Iz češčine prevedel O. B.

OBROBNE OPAZKE K »VOJNI IN MIRU«

(Ob stodeseti obletnici pisateljevega rojstva)

MILENA MOHORIČEVA

Zdaj, ko z vseh strani prihajajo nemirne vesti, ko nihče izmed nas ne more povedati, kaj bo jutri in kaj se bo zgodilo z njim in z narodom, iz katerega je izšel, najde človek vendarle vsaj še eno zatočišče: Tolstega roman »Vojno in mir«.

Človek ima občutek, da je to eden največjih obračunov, kar jih je kdaj podalo človeštvo v svojem življenju, natančna opredelitev bistvenih pojmov, predvsem pojma človeške veličine. Tolstoj je mnogo pred nami razbiral skrivnostne razplete onih niti, ki vodijo človeško usodo, prisluškoval je valovanju in ritmom življenja, tipal je v one temne globine in prepade, iz katerih je življenje izšlo in v katere se morda zopet in zopet spovrača. Ko mu človek sledi stran za stranjo, se spokoji in je zopet lahko srečen. To je, zopet se lahko veseli preprostega dejstva, da ga obseva sonce, zopet lahko zre v modrino neba in se pogreza v njegovo neskončnost, zakaj do njega ne segajo zemeljske vihre in ni ga gospodarja na zemlji, ki bi zatemnil sonce. In človek je zopet sposoben, da strne ritem svojega življenja z ritmom zemlje.

Za Tolstega so bili vsi zgodovinski dogodki posledica valovanja, ki se pojavljajo v ljudstvih. Tudi zgodovina Napoleonovega pohoda v Rusijo, njegov poraz in umik, sta predstavljala zanj gibanje takih silnic. Narodi zahoda so se podali na vzhod, ne morda po volji kakega posameznika, marveč, ker je bila to njihova notranja težnja, katero so povzročili deloma znani deloma neznan razlogi. Posamezniki so ta splošna stremjenja samo predstavljali, zaradi tega so jim množice, kot svojim simbolom, sledile. Ko je ta val z zahoda pljusknil ob rusko zemljo, je vzdramil narode vzhoda. In pričelo se je gibanje vzhoda na zapad. Poslednji vzroki takega gibanja so menda zaviti v one temine, v katere je zavito tudi izhodišče našega življenja. Kako majhni in omejeni se zdijo spričo takih razgledov vsi vase zaljubljeni voditelji, kako slabo je v Tolstega sodbi odrezal Napoleon! Kako kratka in nebogljen je bila njegova zavest, kako smešna vsa njegova veličanstvena maškerada.

Njemu nasproti je postavil Tolstoj ruskega vojskovodjo Kutuzova. Vedno, kadar koli vzamemo v roke Vojno in mir, jasneje spoznamo, da je ta figura osrednje jedro vsega dela, da je Tolstoj v njej utelesil vse tisto, kar ga je gnalo, da je napisal ta svoj ogromni tekst. V njem je pokazal to, kar bi lahko imenovali ruski, slovanski etos. Svetu, ki je tičal in ki še tiči v globokem barbarstvu narodnostne in posameznikove samozaljubljenosti, ki se vrti v ozkem krogu svojih primitivnih peterih čutov, izmed katerih so vsaj trije okrnjeni, in svojih trenutnih spornih izkustev, je Tolstoj pokazal drugačnega moža. Kutuzova, ki je prevzel eno najtežjih nalog v zgodovini brez slehernega samozadovoljstva, ki je imel pogum, da je vodil odpor ruskega ljudstva proti napadalcu. Na to odgovorno mesto je prišel kljub odporu »najvišjih krogov«, ki igrajo med seboj vedno ogabno igro za kariero, ker je bil prav on tisti človek, ki je bil množici po duhu najbolj soroden. Vedel je, da je vsak posameznik v tej ogromni množici z vso dušo stremel k odporu in da bo vsak posameznik

mož na svojem mestu, ker je šlo za njegove osnovne interese, ker se je podal tako rekoč v »sveto« vojno. Zato je Kutuzov zbiral vse niti v svoji roki le v toliko, da je uravnaval celotni potek in da je preprečil, če je hotel kdo na svojo pest kreniti s tira. Kadar pa je postopanje posameznika odobral, je izvršitev dejanja prepustil njegovi osebni odgovornosti. Ko je bil sovražnik pregnan, ko je bilo delo opravljeno, je Kutuzov samo po sebi umevno stopil zopet v ozadje brez ceremonij in ne da bi prešteval svoje ogromne zasluge. Zavedal se je, da je samo ena vzpetina vala, ki je padal in se dvigal iz večnosti v večnost, zavedal se je, da je opravil samo svojo dolžnost in nič več. Vse to je bila njegova naloga. Ko je bila opravljena, se je mirno, a tembolj dostojanstveno umaknil s pozornice.

V njem je Tolstoj pokazal, kaj je misija Slovanov v zgodovini človeštva. V njegovem duhovnem razvoju utrditi zavest povezanosti naprej in nazaj, v sedanjosti zavest sorodstva z vsem živim in mrtvim v prirodi, razviti »notranjo ponižnost« pred silami, ki nas vodijo, najsi jih poznamo ali ne, najsi jih samo zaznavamo ali tudi proučujemo. Razširiti človekovo zavest nazven in navznotraj in položiti temelje novi, sintetični, harmonični kulturi.

Iz tega svojega vseobčega razgleda je pokazal Tolstoj tudi nebogljenost vseh tistih »sistematikov«, ki vse naprej določajo in preračunajo s svojim domišljavim razumom, ki vidi vedno samo na pol, in ki jo zaradi tega vedno in vedno zopet nujno izkupijo. Klasičen primer za to je avstrijski general Mack, ki je izgubil bitko, dasi je bilo vse po najnovejši metodi vojaške znanosti vnaprej določeno, seveda z zmago vred. Življenje in pisana vrsta njegovih možnosti pa je šlo preko njega, preko generalnega štaba in preko »znanstvenega« vojskovanja.

Nad nami vsemi pa se kljub vsemu razpenja jasna modrina neskončnega neba, ki je zrl vanjo knez Andrej. Vanjo se pne življenje, o katerem je Pierre Bezuhov spoznal, da je globlje, odpornejše in mnogo bolj iznajdljivo kakor bi si mogla predstavljati najdrznejša fantazija. In to zlasti takrat, kadar gre za to, da se ohrani, kar je ohranitve vrednega. Vsaki življenjski klici je dan tudi nagon po samoohranitvi in obrambi. Posamezniki sicer padajo, človeštvo pa je večno. Iz vsake krize, ki jo bo prebolelo, bo izšlo večje in močnejše, kakor je dobival obraz Pierra Bezuhova v trpljenju monumentalne poteze zrelosti. Često sta se že menjavala vojna in mir in vedno so bile in bodo Nataše, ki bodo iskale zatišja in ki bodo v temi svojih naročij, nevidno hrupnemu svetu, negovale plamen življenja, da je življenje lepo in ga je vredno živeti.

R A Z N O

DUŠAN RADIĆ UMRLE

V Vrnjački Banji je 20. avgusta po težki srčni bolezni, ki je trajala že nekaj let, umrl zdravnik in pisatelj dr. *Dušan Radić*, ki se ga bom radi izjemne vrednosti njegovega književnega dela za srbsko književnost spomnil s nekaj besedami. Pokojni Radić se je rodil v Kruševcu l. 1892. Gimnazijo je obiskoval v Kragujevcu in Beogradu, medicino je študiral v Parizu in Nancyu. Zgodaj je ostal

brez staršev. Od 1920. leta do svoje smrti je živel v Vrnjački Banji kot zdraviliški zdravnik. Bil je poštenjak, kakršnih je malo, do zadnjega dinarja je dajal ubožcem, nazadnje pa je sam umrl kot popoln revež in zapustil ženo s sedmerimi nepreskrbljenimi otroki.

Kot pisatelj je pokojni Radić eden najkvalitetnejših v srbski književnosti po svetovni vojni. Pisati je začel sorazmerno kasno, kot že popolnoma zrel mož. Svoje

časna akcija beogradske »Politike«, ko je začela kot podlistek objavljati izključno originalne stvari, je sprožila tudi dr. Radića. Od takrat pa vse do smrti ni dal peresa iz roke. Izdal je zapovrstjo štiri knjige novel in novelet z naslovi »Tri kilometra na sat« (1934), »Kroz život« (1935), »Na sto ognjeva« (Književna zbirka 1936) in »Živi nakovanj« (1937). Razen tega je lani (1937) izdal v »Srpski knj. zadrugi« svoje najboljirnejše in tudi umetniško najzrelejšo delo, neke vrste kroniko z naslovom »Selo«, ki zasluži posebno priznanje. V rokopisu je zapustil knjigo »Neznanke«, ki bo vsekakor v kratkem izšla. V njegovi zapuščini so našli tudi šele začet nov roman z naslovom »Palanka«. Lahko rečem, da je Radić poleg Jakovljevića imel zadnjih nekaj let med srbskim občinstvom največ čitateljev. Prejel je več književnih nagrad. Nagradila ga je tudi Srpska akademija nauka.

V čem je prav za prav Radićeva književna vrednost? S čim se je uvrstil v prve vrste današnjih srbskih pisateljev? Radić je bil skoraj izključno opisovalec srbske vasi, srbskega vaškega življenja, poln razumevanja za vse pristno v narodu. Ni bil romantik, dasi ga je narava privlačevala. Resnici je gledal naravnost v obraz in njegova proza je vzor realista s prikritim namenom, toda komaj zaznavnim, ugodno vplivati na čitatelja v moralnem kakor tudi civilizacijskem smislu. Kot zdravnik, ki je zvečine brezplačno zdravil srbskega kmeta, kot vesten socialni delavec, ki je leta in leta prebil med preprostim narodom, ni čudno, če je tako globoko gledal v dušo srbskega kmeta in jo tudi tako pristno in zadeto prikazal v svojih novelah in romanih. Posebej moram še podčrtati Radićev smisel za konstrukcijo stavka, in še prav posebej omeniti njegovo iznajdljivost pri iskanju novih izrazov. On je s svojimi knjigami vnesel v srbsko književnost nekaj sto popolnoma novih besedi, ki so pa splošno razumljive in bodo ostale svojina književnega jezika. V tem je po mojem mnenju njegova največja zasluga. Odkrito lahko rečem, da sploh še nisem bral srbskega pisatelja, pa bodisi starejšega ali pa novejšega, ki bi imel podoben občutek za mero in toliki smisel za jezik kakor pokojni Dušan Radić. In radi tega je največja škoda, da ni ostal in dal, kar je imel dati. Komaj je dobro omočil pero, že ga je moral izpustiti. Blag mu spomin!

T. P.

MARIE MAJEROVA

Po smrti Božene Benešove je zavzela prvo mesto med sodobnimi češkimi pisateljicami Marie Majerová. Prvenstvo ji

ne gre samo po obsegu in razširjenosti dosedanjega dela, marveč predvsem po kvaliteti njenega epičnega stvarjanja in po pomenu, ki ga imajo njeni spisi za današnjo češko literaturo.

Marie Majerová se je razvijala na istih idejnih poteh in pod istim duhovnim podnebjem kakor Ivan Olbracht (glej moj članek v letošnjem 4. zvezku »Modre ptice«). Za razliko od Olbrachta ni potekla iz meščanske rodbine, marveč iz proletarskih slojev in le tem je ostala zvesta na vseh peripetijah svojega življenja. Udeležena je, prav kakor Olbracht, v socialističnem tisku in se pridružila s skupino mladih pisateljev skrajnemu socialističnemu krilu. Komunistične vrste je zapustila l. 1929. iz istih razlogov in ob istem času kakor Olbracht, Josef Hora in drugi. Sedaj sodeluje kot sourednica v kulturni rubriki »Českega slova«.

Zvestobo proletarskemu sloju in sploh ljudstvu ni treba razumeti v smislu stroge ideološke opredeljenosti, ki jo je Majerová zavrgla v hipu, ko se je v znamenju individualne svobode izločila iz »pravoverne« marksistične cerkve. Njena zvestoba ljudstvu je predvsem zvestoba samemu sebi, svojim vrelim čustvom simpatije in solidarnosti z vsemi, ki se bore za ideale pravičnosti in resnice, z zatiranimi in ponižanimi, z majhnimi narodi, ki so izpostavljeni napadom velikih in močnih. Tudi Majerová je v jedru izpovedovalka češke vere v humaniteto. Bolj kakor socialistika v strankarskem pomenu besede je bojevnica za vero v človeka in nasprotnica mistike, s katero skušajo močni preslepiti slabotne in zmanjšati njihovo odpornost v boju za življenjski prostor ali za socialno enakovrednost.

Marie Majerová pripada z vsem svojim delom novonaturalistični struji. Njen literarni razvoj ni sicer šel v premi črti, saj nahajamo med spisi tudi take, ki se ne gibljejo docela na glavni razvojni liniji, ustrežajoči njenemu svetovnemu nazoru in njeni bojni vnemi, vendar je stilno ostala od začetka do danes pisateljica naturalističnega tipa. V nobenem primeru je ni omamila zapeljivost čiste fantazije, vedno se je dala voditi in navdihniti od življenja, ki ga je smotno opazovala in proučevala v vseh njegovih konkretnih relacijah, vztrajajoč na tleh stvarnosti. Tudi tam, kjer je anticipirala pojave in dogodke, je ostala v opisih realista.

V svojem prvem večjem spisu »Panství« (1905), po katerem je bil nedavno prirejen uspešni film, opisuje Majerová dno praškega velemestnega življenja v obliki, ki kaže, da ji je bilo že na začetku literarne poti opazovanje resničnosti prva, čeprav ne edina zapoved. V romanu »Ná-

měští republiky» (1914) se je lotila mednarodne snovi: pripoveduje o anarhističnem revolucionarnem krožku, ki se je okrog l. 1910. zbral v Parizu. Ta snov ji je omogočila, da je orisala vrsto revolucionarnih tipov in segla s prodorno kritiko v ideologijo anarhizma, ki je tik pred svetovno vojno predstavljal morda najznačilnejšo skrajnost tega obdobja. Ta roman je dobil tudi uradno priznanje: nagrado Češke akademije. V romanu »*Nejkrásnější svět*» (1925) je Majerová posegla v takrat aktualni svet: v krožke komunističnih revolucionarjev. Z romanom »*Přehrada*» (1932), ki je dosegel ob izidu državno nagrado in zaznamuje sedaj že štiri izdaje, se je pisateljica dokončno uvrstila med pomembna imena nove češke literature. V romanu anticipira možnost, da zgrade v bližini Prage ogromno vodno pregrado. Ko je pregraja zgrajena, se na mah raznese po Pragi vest, da se je tehnično čudo zaradi pomanjkljivosti v zgradbi sesulo in da se vali proti prestolnici ogromna masa zadržane vode. Ta novica povzroči nezasišan poplah. V resnici je to laž, ki so jo razširili revolucionarji, da bi med nastalo paniko izvedli državni udar. Utopistični motiv je avtorici samo sredstvo za oris prevratne psihologije in revolucionarnega procesa družbene preobrazbe in prestavbe. Roman kaže v orisu situacij in značajev mojstrsko roko.

Z romanom »*Siréna*» (1936) je Majerová segla v svet Zolajevnega »*Germinala*«. Dogaja se na Kladenskem v času, ko so zažgali prve visoke peči. Je epopeja sodobnega proletarskega življenja, spisana prav iskreno in ponekod s strastnimi podarki, vendar objektivno v duhu zmernega socialističnega realizma, ki skuša po resničnih razmerah razdeliti luč in senco. Višek svoje stvarjalnosti v tem žanru je dosegla Majerová v letos izišli knjigi »*Haviřská balada*«, ki ji je dala značilni spodnji naslov: »Knjiga o junaštvu, ljubezni in sreči preprostega človeka«. Tudi Karel Čapek opisuje v svojem novem romanu »*První parta*« solidarnost, dobroto in ljubezen siromašnih rudarjev; Marie Majerová je zapela na ta motiv nekako rudarsko Visoko pesem. Njena »*Rudarska balada*« ima težišče v moralni sili preprostega človeka, ne pa v socialni tendenci.

To so večje epične kompozicije te plodovite češke pisateljice. Mimo navedenih knjig je izdala še l. 1908. zbirko povesti »*Plané milování*« z motivi iz ljubezenskega življenja, dalje leta 1933. »*Mučenky*« in »*Dve povídky*« in celo vrsto mladinskih knjig. Izbor njene lirike nahajamo v knjigi »*Dvanáct měsíců*« (1937).

Obsežno je nadalje publicistično delo Marije Majerové. Avtorica »*Rudarske balade*« je prepotovala lep kos sveta in izdala več izborno napisanih potopisnih knjig, na pr. »*Dojmy z Ameriky*«, »*Den po revoluci. Co jsem viděla v SSSR*«, »*Africké vteřiny*«. Posebno lepi so njeni opisi češkoslovaške, na pr. v knjigi »*Ze Slovenska*« in »*Má vlast*«, medtem ko je njen tudi v francoščini izišli »*Ůlet do Československa*« namenjen predvsem tujcem, ki obiskujejo to lepo, raznoliko in do nedavnega še mirno in srečno deželo.

Marie Majerová lahko s svojimi spisi dokazuje tezo, da ni treba govoriti o ženski literaturi, marveč samo o dobri ali slabi literaturi. Njeni spisi, če izvzamemo nekatera mladinska dela ali feministične članke, nimajo izrazitih ženskih znakov: je to dobro napisana literatura, katere polnovredni avtor je ženska. Vzlic temu bi lahko marsikje, zlasti v psihologiji ženskih oseb, odkrili prodornejši pogled v žensko dušo in marsikje zaznavamo v posameznih epskih drobnorishbah kot njihov spodnji ton pristno ženski lirični sentiment.

Marie Majerová je dandanes na višku svojega umetniškega razvoja. Po najnovejši »*Rudarski baladi*« si smemo še marsikaj obetati, to tembolj, ker je ta prikupna in v vsakem pogledu zdrava pisateljica pravo posebljenje vitalnosti, miru in zavednosti češke žene in češkega človeka sploh.

B. Borko.

ŠTIRI ZANIMIVE KNJIGE

V seriji »*Penguin Specials*« so letos izšle štiri knjige, ki bi utegnile zanimati širši krog čitateljev, ker se bavijo z najbolj perečimi svetovnimi vprašanji. Prvo, »*Germany puts the clock back*« (Nemčija je potisnila uro nazaj), je napisal Edgar A. Mowrer, ki je bil leta 1892. rojen v Ameriki, dovršil univerzitetne študije na Michiganski univerzi, in jih nadaljeval leta 1912. na Sorbonni. Živel je nato več časa v Latinski četrti in pisal filozofske in literarne kritike v emancipirane angleške in ameriške revije. Ko je izbruhnila vojna, je bil prav na tem, da bi šel v Moskvo za vzgojitelja pri nekem velikem knezu. Namestu tega pa se je podal na francosko bojišče in pisal vojne zgodbe za »*Chicago Daily News*«. L. 1915. je postal dopisnik v Rimu. Z drugo armado je doživel umik pri Caporetu. Zaradi uvedbe cenzure je leta 1923. zapustil Italijo in postal dopisnik v Berlinu, dokler se od tam ni zatekel v Pariz. Poleg navedene knjige, je napisal 1922 knjigo »*Immortal Italy*« (Nesmrtna Italija), 1928

»This American World« (Ameriški svet), 1930 »Sinon, or the Future of Politics«, knjigo, ki jo uporabljajo v nekaterih ameriških kolegijih za učno knjigo politične vede. — Lahko si predstavljamo, da so mu življenjske izkušnje, ki si jih je nabral v svojem prestem življenju, nudile dovolj zanimivega gradiva. Knjiga »Germany puts the clock back«, na katero opozarjamo svoje čitatelje, je zgrajena na temeljitem poznanju gradiva in s širokim svetovnim pogledom. Mojstrsko niso orisani samo dogodki, ki so se vršili v neposredni preteklosti, kakor likvidacija demokracije v Nemčiji, prevzem oblasti po nacionalnosocialistični stranki in drugi, marveč predvsem tudi portreti posameznikov, ki so imeli v teh dogodkih važne postavke. Knjiga je v aprilu 1938 doživela že svojo sedmo izdajo in je morda ena najboljših študij o sedanji Nemčiji. Oslanjaje se na neposredno poznanje zgodovine in bližnjih dogodkov, se je pisatelj dotaknil poleg judovskega vprašanja vseh socialnih, političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanj, ki razgibavajo naš čas in jih primerno osvetlil. Predvsem pa odlikuje njegovo knjigo tudi fino poznanje psihologije, najsi bo psihologije posameznikov kakor tudi množice. Zelo zanimivo je, kako je postavil v pravilo luč politični instinkt v veliki šahovski igri svetovne politike in diplomacije, ki je bil često tudi v naši najbližji preteklosti odločilnega pomena. Dogodki, ki se nam zdijo brez zveze, spontani in nepripravljani, so postali v tej knjigi celota, povezana med seboj, v kateri izvira vsak člen iz drugega, in v kateri je često navidez najbolj neposredni dogodek posledica natančno preiščenega načrta, po katerem sodelujejo propaganda, diplomatika in stroj gospodarstva.

Drugo knjigo, »Searchlight on Spain«, je napisala vojvodinja Atholska, poslanka britanskega parlamenta, ki se je udeležila obiska angleških parlamentarcev v Španiji. Knjiga nam nudi pogled v novejšo zgodovino Španije od kraljestva in diktature do demokratične parlamentarne republike, opisuje nam njeno delo na vseh področjih, zlasti na vzgojnem, gospodarskem in socialnem področju, podaja nam natančne podatke o razdelitvi zemljiške posesti v Španiji, o mezdah za kraljestva, diktature in za republike, in končno o začetku in o poteku državljanske vojne. Vojvodinja Atholska je vsepovsodi iskala pravih virov in podatkov, upoštevala je vso obsežno literaturo o španskem vprašanju z desne in z leve, zato je njena knjiga tudi v tem pogledu pravi priročnik za vsakogar, ki bi se hotel podrobneje ukvarjati s temi vprašanji. Vse svoje trditve je

oslonila na dokumente, ki jih je mnogo tudi objavila. Najznamenitejši je morda oni, ki priča o pogodbi iz l. 1934. med predstavnikom ital. vlade in insurgenti, in ki vsebuje natančne podatke o prvi pomoči, ki jo bo dala Italija nacionalistom. Čitatelj se v tej knjigi nadalje podrobno seznanja s politiko nevmešavanja in njenimi posledicami za obe stranki. — Kdor bere to knjigo, se bo nehote domislil Goethejevega izreka, da bi človeštvo naglo napredovalo, če bi ga ne ovirali demoni. Ko vidimo, kaj je propaganda z modernimi sredstvi, če jo ima v rokah tisti, ki ima oblast, pa najsi bodo osnove te propagande tudi do kraja zlagane, nas obide groza pred temnimi silami, ki se budijo v človeštvu, kadar bije ura boja za oblast. Potem ne gre več za nikake etične kriterije, marveč za golo nasilje, za vprašanje brutalne premoči. Če gledamo danes, kako se odpravljajo in so se odpravljali abesinski, španski in kitajski kmetje z motikami in krampi v boj proti tankom in bombnikom, se nas nehote poloti groznica. Za nekatere države ni važno vprašanje, ali si bo špansko ljudstvo urejalo svoje življenje po svoji volji, marveč je važno, ali bodo španski rudniki prešli v roko H. I. S. M. E. in ROVAKA ali drugam, ali bodo španske pomorske postojanke opora te ali one države.

Tretja knjiga, »Mussolinis Roman Empire«, obravnava začetke in nadaljnje nastajanje fašistične Italije, ki se je v zadnjem poldrugem desetletju razvijala po nekakem »snu« o bivšem rimskem imperiju. Tudi ta knjiga je pisana živo in zanimivo, povede nas v vse važnejše točke novorimskega načrta, seveda tudi na bližnji vzhod, kjer nastopa Italija kot prvoboriteljica in zaščitnica mohamedanstva. Knjiga nas povede v dvoje trenutno najvažnejših dežel za italijansko ekspanzivno politiko, v Abesinijo in Španijo. Slika Abesinije, ki jo je podal pisatelj, ki je živel tamkaj in ki je poznal vse iz lastne izkušnje, je v marsikaterem pogledu drugačna, kakor si jo navadno predstavljamo mi. Predvsem je živo orisal podobo abesinskega cesarja, zdaj »ubežnega kralja« Haile Selassie, katerega nam je pisatelj človeško zelo približal. Je to človek, malce zanešenjaški kakor mnogi vladarji, ki si pa z vso močjo prizadeva, da bi dvignil civilizacijsko in kulturno ravan dežele, v kateri ljudstvo še spi in se igrajo z njim kovarski in grabeljni rasi. Cesar se je lotil težke naloge, da bi prebudil ljudstvo in da bi ohranil ravnotežje med plemstvom. Za prvo je imel premalo časa, plemstvo pa so povečini podkupili. Značilna je predvsem ena poteza abesinskega cesarja, ki je bila usodna zanj in za nje-

govo deželo. Neomajno je veroval v zapadno kulturo in bil je trdno prepričan, da so zapadne demokracije, na čelu jim Velika Britanija, zaščitnice demokracije in da ne bodo dopustile napada na njegovo deželo. Pozabil je, da je lastna moč najboljša obramba in ni pomislil, da nobena izmed teh držav ni hotela tvegati vojne in da so raje žrtvovale Abesinijo. Najbrže so bile prepričane, da bo abesinska kost še dolgo tičala v napadalčevem grlu in ga zaposlovala. — Nadalje se pisatelj obširno bavi z italijanskimi operacijami v Španiji in nazorno izlušči vprašanje, zakaj se je Italija tamkaj tako zelo angažirala.

Četrto knjigo je napisala Francozinja, urednica diplomatskih novic v časopisu »L'Oeuvre«, Geneviève Tabouis. Že naslov knjige »Blackmail or war« (Grožnja ali vojna) kaže, da obravnava pisateljica po-

litično taktiko osi Rim—Berlin, ki je doslej uspešno obvladovala Evropo zgolj z grožnjami. Nemčija je zasedla Avstrijo brez boja, samo z grožnjo. Avstrija je kapitulirala pred grožnjo, ne v boju. Poleg res izčrpne slike o političnem položaju v Evropi pa je ta knjiga še mnogo več. S pravo francosko oostrostjo in duhovitostjo je pisateljica poleg politične sinteze, poleg informacij iz vseh področij političnega življenja, zlasti o oboroževanju, nanizala v svojem delu portrete vseh vodilnih evropskih politikov. Človek čita knjigo kakor roman z nezmanjšanim zanimanjem od začetka do konca. Posebno pa poživljajo knjigo karikature vseh igralcev na svetovnem političnem odru, štiri-deset po številu, od Lloyd-Georgea, Beneša, Litvinova do Roosevelta. Narisal jih je znani karikaturist Joss.

M. M.

**Salda-konte, štrance, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne**

**v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje**

TISKARNA MERKUR D.

se priporoča za cenjena naročila, ki jih bo izvršila hitro, lično in po zmerni ceni. Tiska knjige, brošure, časopise, revije, kuverte, račune, memorande, letake, lepake, letna poročila, posetne karte, vabila itd., tiskovine tiska v eni ali več barvah. V lastni založbi izdaja: „Službeni list kralj. banske uprave dravske banovine“, „Zbirko zakonov in uredb“, šolske in druge leposlovne knjige. Knjigotisk / Umetniški tisk / Stereotipija / Rototisk / Knjigoveznica

LJUBLJANA, Gregorčičeva 23

TELEFON

25 - 52